

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

**Důstojnost člověka jako základ sociální a pedagogické práce s
romskými klienty v NZDM**

Vedoucí práce: doc. Jindřich Šrajfer, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Dominika Váňová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Forma studia: prezenční

Ročník: 3.

2017

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Podpis studenta

31.3.2017

.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol. za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

ÚVOD.....	7
1. ROMOVÉ.....	9
1.1 Kdo jsou Romové?.....	9
1.2 Historie Romů v České republice	11
1.3 Současní Romové v České republice	13
1.3.1 Nezaměstnanost.....	14
1.3.2 Škola	15
1.3.3 Romské dětství.....	16
1.3.4 Kriminalita	18
1.3.5 Charakteristické znaky romské kultury, osobnost Romů	19
1.4 Stereotypy, předsudky a diskriminace	21
2. OBDOBÍ ADOLESCENCE S PŘIHLÉDNUTÍM K CHARAKTERISTIKÁM ROMSKÉ MLÁDEŽE	23
2.1 Specifika adolescence u Romů	23
2.2 Tvorba identity	24
2.2.1 Vývojové úkoly	26
2.2.2 Tělo jako součást identity.....	27
2.2.3 Morální a hodnotový vývoj	28
2.2.4 Vztahy s rodiči	29
2.2.5 Přátelé, vrstevnické skupiny a subkultury	30
2.2.6 Láska a sexualita.....	31
2.3 Rizikové chování	32
2.3.1 Užívání návykových látek (alkohol, cigarety a další drogy)	32
2.3.2 Patologické hráčství	33
2.3.3 Delikvence a kriminalita	33
2.3.4 Šikana a kyberšikana	34
2.3.5 Rizikové sexuální chování	35
2.3.6 Poruchy příjmu potravy.....	36
2.3.7 Sebeпоškozování a sebevražedné jednání.....	37
3. NÍZKOPRAHOVÁ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ	38
3.1 Definice a ukotvení služby v legislativě	38
3.2 Historie NZDM v České republice.....	40

3.3 Princip nízkoprahovosti.....	42
3.4 Cílová skupina.....	43
3.5 Cíle.....	46
3.6 Poskytované služby	49
3.7 Individuální plánování v NZDM	54
4. LIDSKÁ DŮSTOJNOST	57
4.1 Historický vývoj pojmu lidská důstojnost.....	57
4.1.1 Antika	57
4.1.2 Středověk	58
4.1.3 Renesance	58
4.1.4 Osvícenství	59
4.2 Současná definice lidské důstojnosti.....	60
4.3 Lidská práva.....	60
4.4 Legislativní zakotvení lidských práv a svobod	61
4.4.1 Všeobecná deklarace lidských práv a svobod	61
4.4.2 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod	62
4.4.3. Listina základních práv Evropské unie.....	62
4.4.4 Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod.....	63
5. Lidská důstojnost v NZDM.....	65
5.1 Lidská důstojnost a lidská práva v sociálních službách	65
5.1.1 Zákon o sociálních službách a Standardy kvality sociálních služeb.....	65
5.1.2 Etický kodex sociálních pracovníků v ČR	66
5.2 Hodnoty v sociální práci	67
5.3 Etická dilemata pracovníků NZDM při práci s romskými adolescenty	69
5.3.1 Dlouhodobé, nebo "jen" dílčí cíle ?.....	69
5.3.2 Dělat rozdíly v práci s Romy a Neromy?.....	70
5.3.3 Kontrola vs. vyčkávání	72
5.3.4 Podporovat nelegální práci?	73
5.3.5 Sexuální život klientů mladších 15 let	74
5.3.6 Hranice vztahu pracovník- klient.....	75
5.3.7 Sdílení vlastních zkušeností vs. ochrana soukromí pracovníka.....	76
5.3.8 Podporovat romské klienty v něčem, co pro ně není prioritou vs. přijmout jejich odlišnost a nevnucovat jim naše hodnoty?.....	77
5.3.9 Kvantita vs. kvalita.....	79

Závěr.....	81
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	83
ABSTRAKT	91
ABSTRACT	92

ÚVOD

Hlavním tématem diplomové práce je důraz na důstojnost člověka při práci s adolescentními romskými klienty v NZDM. Pracovníci NZDM se dostávají do kontaktu s dětmi a mládeží, které jsou ohrožené sociálně nežádoucími jevy nebo se ocitají v těžké životní situaci. Svou prací chci poukázat na to, jak důležité je právě těmto klientům přiznat důstojnost a lidská práva, jelikož se často ve svém okolí setkávají s nepřijetím a opovrhováním. Na základě svých zkušeností se domnívám, že právě romští klienti se se stigmatizací od okolí setkávají častěji, než české děti, které se nacházejí v obdobných životních situacích. Zároveň mám v práci s Romy několikaleté zkušenosti a proto se chci zaměřit na způsoby práce s nimi. Adolescentní období jsem si vybrala především proto, že je obdobím utváření identity jedince a výběru jeho další životní cesty. A právě proto je v adolescenci tolik důležité vědomí vlastní důstojnosti, ale také svých práv a povinností.

Cílem diplomové práce je ukázat, že přístup pracovníků NZDM založený na respektování důstojnosti a práv každého člověka vede u klientů k pozitivnímu ovlivňování jejich osobnosti a morálky, k formování jejich hodnot. Svou prací chci nabídnout možné efektivní způsoby, jak s romskými klienty pracovat, uvést konkrétní příklady z praxe jak mé vlastní, tak jiných NZDM v České republice a obdobných zařízeních v Evropě.

V první kapitole představím, kdo jsou vlastně Romové, kteří žijí na našem území. Krátce zmíním jejich historii a nejvíce se budu věnovat současné situaci Romů v České republice. Především oblasti výchovy dětí v romské rodině a jejím důsledkům. Zaměřím se na vztah romských dětí ke škole a vzdělání. Dále na problematiku nezaměstnanosti a kriminality, která často vede k nenávisným postojům ze strany Čechů vůči romské komunitě. Dále uvedu charakteristické znaky romské kultury a osobnosti Romů. Na závěr kapitoly zmíním stereotypy a předsudky, které má majorita vůči Romům, ale i Romové vůči majoritě.

Druhou kapitolou vymezím období adolescence s přihlédnutím k charakteristikám romské mládeže, co je pro ně charakteristické. Před které vývojové úkoly je jedinec stavěn, co má vliv na tvorbu jeho identity a jak prožívá různé druhy vztahů, ať už s rodiči nebo vrstevníky. Zmíním nejčastější případy rizikového chování, ke kterému v tomto období dochází více u romské, než české mládeže. A samozřejmě poukáži na to, v čem je adolescentní období života u Romů jiné, než u Čechů.

Ve třetí kapitole popíši Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, jejich zakotvení v legislativě a krátkou historii, kterou v České republice mají. Vysvětlím základní princip nízkoprahovosti a popíši, jak se projevuje v praxi. Vymezím cílovou skupinu, obecné cíle NZDM, které doplním příkladem cílů konkrétního zařízení, ve kterém pracuji. Vyjmenuji a stručně vysvětlím, případně doložím na příkladech, všechny nabízené služby NZDM a v závěru rozpracuji nejdůležitější z nich- individuální plánování.

Ve čtvrté kapitole se budu věnovat pojmům lidská důstojnost a lidská práva. Nejprve krátce zmíním historický vývoj chápání lidské důstojnosti od antiky po současnost. Navážu z lidské důstojnosti vyplývajícími lidskými právy. Na závěr této kapitoly uvedu jejich zakotvení ve Všeobecné deklaraci lidských práv a svobod, Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, Listině základních práv Evropské unie a samozřejmě Ústavě České republiky a Listině základních práv a svobod.

V poslední kapitole pak představím, jak se lidská důstojnost a lidská práva promítají do sociální práce. Popíši etická dilemata, se kterými se pracovníci s rizikovou romskou mládeží, navštěvující NZDM, setkávají a uvedu osvědčené způsoby řešení těchto situací. Popíši využití jejich výchovného potenciálu, jak z vlastní praxe, tak praxe kolegů z NZDM v České republice i jiných evropských zemí.

1. ROMOVÉ

Ve své práci jsem se rozhodla používat výraz Romové, i když literatura, ze které čerpám používá též označení "Cikáni" a "Cigáni". Hlavním důvodem je, že označení Romové je od roku 1971 oficiálním korektním označením, které bylo schváleno prvním Mezinárodním romským kongresem. Nemá tedy pejorativní podtext, který je často znatelný z ostatních označení této menšiny.¹ Přesto se běžně setkávám s tím, že sami Romové o sobě mluví jako o "Cigánech".

Romové jsou v České republice stále velmi častým tématem diskuzí, velká část veřejnosti má na Romy velice vyhraněné názory a postoje vůči nim. Víme ale vůbec, kdo a jací Romové jsou? Ze své šestileté pracovní praxe s nimi nabývám dojmu, že to nevědí ani oni sami.

1.1 Kdo jsou Romové?

Wim Willems upozorňuje v jedné ze svých prací na fakt, který ve velké míře ovlivňuje to, jak jsou Romové jako specifická skupina definováni a vnímáni. Folkloristé a etnologové se vždy při zkoumání Romů zaměřovali pouze na jejich etnickou identitu a izolovali jejich osudy od historie zemí, ve kterých žili. Romové byli a stále jsou vnímáni jako jeden lid rozptýlený po celém světě. Většina autorů, kteří se jimi zabývají, přijala premisu, že se jedná o jednu skupinu s určitým počtem neměnných charakteristik. Průkopníkem této teorie byl v roce 1783 německý historik Heinrich Moritz Gotlieb Grellmann, který pro následující dvě století udal tón pro odborné práce na téma Romů v celé Evropě. Romové se podle něj liší od ostatních skupin neusedlým způsobem života, orientálním původem a absencí náboženství. Vytvořil tak na základě společného etnografického původu jednotnou skupinu vzájemně příbuzných cizích pohanů žijících parazitním způsobem života, kteří byli do té doby nazýváni odlišně v různých zemích světa. Jeden lid, jeden jazyk, jedna domovina, která byla opuštěna před mnoha lety, tak

¹Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 15

vytvořil Grellmann společný etnický základ pro jednotlivé skupiny, žijící roztroušeně a izolovaně od sebe.²

Výše zmíněné chápání romské populace však striktně odmítá Jakoubek, který jej nazývá umělým konstruktem či lichou představou majoritní společnosti očekávající homogenitu a identitu tam, kde se nalézá heterogenita a principiální odlišnost. Uvádí, že mezi Romy neexistuje jednotné etnické povědomí, ani historická představa o sobě samých, jako o skupině. Nemají pro sebe, jako skupinu, ani existující slovo. Rozlišují jednotlivé kmeny, lokálněji rozšířené rodiny a klany. Dále uvádí, že Romové z jednotlivých skupin chápou jako své partnery primárně příslušníky majoritní společnosti, jelikož odlišnost mezi kterýmkoli Romem a libovolným příslušníkem majoritní společnosti je menší než mezi dvěma Romy z různých romských skupin.³ Rom je tedy především členem své skupiny, na druhém místě se cítí být příslušníkem neromské společnosti ve které žije a až následně příslušníkem romské skupiny jako celku. Jakoubek dále přichází s mnoha zdroji podloženým tvrzením, že již teze o tom, že Romové opustili Indii jako jeden národ, který se rozdělil až v Evropě, nemá reálný základ. Romové patřili nejen do různých kmenů ale i odlišných kast.⁴ Dále se odkazuje na vyvrácení pojmů "rasa", "plemeno" a "antropologický typ", které byly podle jeho slov moderní genetikou prohlášeny za neexistující samostatné biologické entity.⁵

"Pokud chceme bojovat se zastánci rasizmu, věci nijak neprospějeme, budeme-li hlásat, že "rasy jsou si vzájemně rovné", protože vyvracet je potřeba nikoli konceptualizaci vztahu ras vůči sobě navzájem, ale kategorii ras samotnou. (I sebelépe míněná) snaha o uznání rovnoprávnosti ras, případně stejně upřímně vedený boj proti rasistům spočívající ve vyhlášení, že "Romové náleží ke stejné rase jako Češi" dělají tedy tu chybu, že přistupují na hru rasizmu, na dělení lidstva na nesmyslné kategorie. Romové jako antropologický typ si nejsou s nikým rovni ani nerovni, zejména proto, že Romové jako antropologický typ vůbec neexistují."⁶

Dalším přístupem k definování pojmu Romové jsou úvahy maďarské badatelské dvojice Ladányiho a Szelényiho. Podle těchto autorů existují ve střední Evropě tři způsoby klasifikace romské populace: sebeidentifikace respondentů, klasifikace podle expertů, kteří

² Srov. JAKOUBEK, M. *Cikáni a etnicita*, s. 49- 56

³ Srov. JAKOUBEK, M. *Romové- konec (ne)jednoho mýtu*, s. 58-59

⁴ Srov. tamtéž s. 63

⁵ Srov. tamtéž, s.74

⁶ tamtéž, s. 75

jsou s Romy ve styku (učitelé, úředníci, zdravotnický personál, policisté a další) a nakonec klasifikace podle badatele/ výzkumníka v terénu. Výzkumník je chápán jako osoba všímavější než expert, který pokud nevidí za osobou sociální problém, nebude zřejmě dále zkoumat její etnickou charakteristiku. Výzkumníci tak mohou s větší pravděpodobností identifikovat i asimilované Romy, kteří už sami sebe jako Romy nevnímají.⁷

Skutečnost je tedy taková, že dnes již není nikdo schopen zodpovědět otázku, "Kdo je Rom?" Jestli nositel jazyka, kultury nebo antropologický typ. Pojem Rom je natolik významově přetížen, že nemůžeme s jistotou říci, zda dnes ještě někoho skutečně označuje.⁸

Proto považuji za důležité zmínit ve své práci historii těch, které Romy v České republice nazýváme.

1.2 Historie Romů v České republice

První sporné zmínky o Romech v českých zemích nalezneme v Dalimilově kronice, která datuje přítomnost Romů na našem území do roku 1242 a v Popravčí knize pánů z Rožmberka, s první zmínkou o Romech v roce 1399. Za jistý lze však pokládat až rok 1417, kdy naším územím prošla skupina, v jejímž čele stál "král" Sindem a "vévodové" Panuel, Michal a Ondřej. Cesta této více než třisetčlenné skupiny byla mapována i v ostatních zemích.

Protiromské nálady se na našem území začaly vyostřovat poté, co byly z požáru v Praze roku 1541 obviněni právě Romové. Od té doby začali být Romové pronásledováni, vypovězeni ze země a tvrdě trestáni za překročení hranic.

Za vlády Marie Terezie (1740-1780) byla otevřená represe nahrazena o něco vstřícnějšími asimilačními pokusy. To znamenalo toleranci určitých romských rodů, které dostaly povolení k pobytu, ale jejich pohyb nadaném území podléhal přísné kontrole. Právě přístup Marie Terezie a následně Josefa II. je pokládán za zlomový, neboť po dlouhých staletích začali s Romy počítat jako s obyvateli daných území. Od druhé poloviny 18. století se začaly romské rodiny usazovat víceméně dobrovolně. Dle dochovaných údajů z

⁷Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 18-19

⁸Srov. JAKOUBEK, M. *Romové- konec (ne)jednoho mýtu*, s. 209

jednotlivých částí Moravy, se romské usedlosti v 1. polovině 19. století velice rychle rozrůstaly.⁹

Dalším výrazným mezníkem v postoji vůči Romům, který nebyl nikdy příliš vlídný, byl roku 1928 soupis tzv. kočovných a potulných Romů, kterým byla následně vystavena cikánská licence. Tato licence se stala pro veřejné orgány nástrojem neskrývané diskriminace či represí a Československo tak získalo nelichotivé evropské prvenství důkladným propracováním protiromských zákonů, které se později staly vzorem pro další evropské státy.¹⁰

Ke konci 30. let 20. století se do Československa uchýlila řada Romů z nacistického Německa a okupovaného Rakouska. V roce 1939 nařídilo protektorátní ministerstvo vnitřní věci okamžité usazení Romů, pro které byla určena dvouměsíční lhůta. Ti, kteří se nařízení nepodřídili byli umístováni do kárných pracovních táborů a v následujících letech došlo k přepravě do Osvětimi.¹¹ *"Z původního počtu Romů v českých zemích přežilo druhou světovou válku necelých 600 osob, což znamená, že téměř 90 % předválečné romské populace bylo zlikvidováno."*¹² Avšak mnohé jiné zdroje uvádějí o něco vyšší počty, mezi 600 - 1000 Romy.

První poválečný soupis z roku 1947 uvádí počet 101 190 československých Romů. Z toho 16 752 žijících na českém území. Tak velký nárůst během dvou poválečných let je připisován migračním pohybům. Uvedené sčítání bylo spojeno s opětovným zavedením cikánských legitimací a policejním dohledem nad pracovním zapojením, jelikož od roku 1945 platila všeobecná pracovní povinnost. Prvorepublikový diskriminační zákon byl na Romy uplatňován až do roku 1950.¹³

Následovalo radikální usazování Romů dle zákona č. 74 o trvalém usídlení kočujících osob z roku 1958, ze kterého čísel přístup platící dodnes. My civilizovaní a řádní občané musíme pomoci zcivilizovat je. Nabídka "pomoci" vznikla bez jakékoli poptávky.¹⁴

Na konci 60. let 20. století pak došlo k tzv. "řízenému rozptylu" romských komunit za účelem zrušení romských osad a omezení vyšší koncentrace Romů na jednom místě. V

⁹ Srov. FRASER, A. *Cikáni*, s. 268-271

¹⁰ Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 22- 23

¹¹ Srov. FRASER, A. *Cikáni*, s. 274- 275

¹² Srov. SCHUSTER, M. Genocida Romů v českých zemích [online]

¹³ Srov. DAVIDOVÁ, E. *Cesty Romů*, s. 10

¹⁴ Srov. FRASER, A. *Cikáni*, s. 276- 277

rámci této akce bylo na území Čech a Moravy vysídleno a přesunuto zhruba 500 romských rodin zejména ze Slovenska.¹⁵

V listopadu roku 1968 došlo ke schválení stanov celorepublikového svazu Cikánů-Romů, který se zaměřoval na uznání Romů jako národnostní menšiny. Avšak jeho činnost byla v dubnu roku 1973 zlikvidována. O problémech Romů se však začalo veřejně hovořit a do diskuzí se zapojovali i samotní Romové. Nicméně přístup k nim byl stále spíše paternalistický, což dokládá plošné vyplácení podpor, což Romy paralyzovalo a naučilo v mnohém spoléhat se až příliš na stát. Děti byly přerazovány do zvláštních škol a také, na základě přesvědčení úřadů o nefunkčnosti romských rodin, ve velkém z rodin odebírány a umisťovány do zařízení náhradní rodinné péče.¹⁶

Období po roce 1989 je pro Romy v mnohém nové. Zakládají hnutí a politické strany, registrují se desítky občanských sdružení a zástupci Romské občanské iniciativy se dostávají do parlamentu.¹⁷ Zároveň je pro Romy těžší najít pracovní uplatnění, než před rokem 1989 a to především díky nízké kvalifikaci, která je ještě umocněna etnickým původem.¹⁸

Paloma Gay y Blasco poukazuje na fakt, že samotní Romové nemají jakékoli pevně zakořeněné a tradované názory na svůj původ a vyjma intelektuální elity se Romové nezajímají o to, odkud vlastně přišli.¹⁹ Ačkoli zmíněný autor píše o Romech žijících v Madridu, z několikaleté praxe s Romy v jižních Čechách mohu říct, že ani místní Romové nemají o svém původu, natož o historických událostech, které je jako skupinu potkaly, téměř žádné povědomí. Dokladuje to už samotná nevědomost dnešních dospívajících Romů o holokaustu za 2. světové války, který není až tak dávnou minulostí.

1.3 Současní Romové v České republice

"Podle kvalifikovaných odhadů žilo v ČR v roce 2015 okolo 226 300 Romů, z nichž zhruba polovinu tvořili Romové integrovaní do společnosti a druhou polovinu tvořili

¹⁵ Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 24

¹⁶ Srov. FRASER, A. *Cikáni*, s. 281- 282

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 283

¹⁸ Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 26

¹⁹ Srov. JAKOUBEK, M. *Cikáni a etnicita*, s. 73- 74

Romové, kteří žijí v nepříznivé situaci, jež označujeme jako sociální vyloučení. V ČR bylo identifikováno 606 sociálně vyloučených lokalit, ve kterých žilo až 115 000 obyvatel, z nichž Romové tvořili převážnou většinu."²⁰Takové jsou oficiální informace zveřejněné na webu vlády České republiky. Ráda bych blíže popsala, jací lidé se pod těmito čísly ukrývají, a co je pro Romy žijící na našem území v 21. století charakteristické.

1.3.1 Nezaměstnanost

Romové jsou především stále vnímáni jako národ na nižší kulturní a civilizační úrovni, který je potřeba "zkulturnit" a to zejména přiblížením se stavu majoritní společnosti.²¹ Z velké části je to dle mého názoru dáno tím, jak uvádí Fónadová, že neexistuje v české společnosti jiná zřetelně definovaná sociální skupina specifická vyšší mírou nezaměstnanosti, než jsou Romové. Uvádí údaje z roku 2001, kdy byla nezaměstnanost Romů čtyřnásobně vyšší než u majoritní populace, přičemž většina těchto Romů je nezaměstnána dlouhodobě.²² Aktuálnější informace z webu idnes.cz, které poskytl ministr pro lidská práva Jiří Dienstbier, jsou o něco příznivější. Podle nich má oficiální zaměstnání sedm z deseti Romů. Mnozí Romové však pracují tzv. "na černo". Nezaměstnanost Romů tedy poklesla mezi roky 2005 a 2015 ze 46 procent na 27 procent.²³

Velice často se setkávám s názorem většinové populace, že Romové prostě pracovat nechtějí. Souhlasím s názorem Pavla Říčana, který vidí problém v systému sociálních dávek, který především Romy nedostatečně motivuje k nástupu do zaměstnání. Nezaměstnaní Romové se velmi často spokojí se sociálními dávkami, které vzhledem k bídě, kterou zažívali ještě zhruba před padesáti lety, znamená velice slušný standard. Nehledě na to, že s nízkou kvalifikací se mnohým, nejen Romům, s velkou rodinou nevyplatí přijmout zaměstnání. Uvádí také návrh Petra Uhla upravit sociální dávky tak, aby byl příjem rodiny vždy vyšší, jestliže její živitel pracuje, než když nepracuje.²⁴

²⁰Srov. Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2015 [online]

²¹Srov. JAKOUBEK, M. *Romové- konec (ne)jednoho mýtu*, s. 86

²²Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 28

²³Srov. ČTK *Situace Romů v Česku se zlepšuje, až polovina je ale sociálně vyloučená* [online]

²⁴Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 76- 77

1.3.2 Škola

S nezaměstnaností, jak již bylo zmíněno, úzce souvisí, ba dokonce ji podmiňuje, situace romských dětí ve vzdělávacím systému a následně jejich nízká odborná kvalifikace. Touto problematikou se zabývala Amnesty International v rámci výzkumu, který prováděla v roce 2014. Uvádí, že podle výzkumu, který v roce 2014 provedla Česká školní inspekce, představují Romové okolo 32 % dětí, které studují v rámci vzdělávacích programů pro žáky s lehkým mentálním postižením. Tento počet je ve velkém nepoměru k počtu Romů, který se v České republice odhaduje na 150 až 300 tisíc, tj. 1,4-2,8 % celkové populace. Dále zmiňuje i segregaci romských dětí v běžných školách. Ať už se jedná o tzv. romské třídy nebo přímo školy, které jsou za romské považovány a do kterých často neromští rodiče odmítají své děti dávat a preferují školy s menším počtem Romů ve třídách.²⁵ Výzkum probíhající ve školním roce 2014/2015, v rámci kterého bylo osloveno více než 200 učitelů základních a středních škol se zaměřoval na vnímání romských žáků pedagogy, ale i jejich neromskými spolužáky. 54,3 % žáků oslovených pedagogů má k Romům spíše negativní vztah, 29,3 % k nim má vztah neutrální a spíše pozitivní 5,8 %, pozitivní 2,9 %. 3,8 % respondentů nedokáže tento vztah posoudit. Pedagogové dále uvádějí, že ve většině případů se negativní vztah k Romům neprojevuje na romském spolužákovi, zároveň však ani kladné zkušenosti s ním nemění postoj spolužáků k romskému etniku obecně. Romský spolužák, který je tichý, má dobré známky a slušné vychování, bývá často vnímán pouze jako výjimka potvrzující pravidlo. Tento pohled je bohužel podporován i většinou učitelů, kteří o takových žácích prohlašují, že se vlastně ani jako Romové nechovají (neodpovídají tedy postojů žáků vůči Romům uvádějí respondenti rodinu a média. V otázce na vlastní postoj k Romům však 35,7 % respondentů uvádí spíše negativní a v 10,7 % negativní postoj. Dalších 40,2 % postoj neutrální, 7,1 % spíše pozitivní a pouhé 0,4 % postoj pozitivní. Zbýlých 6 % pedagogů nedokázalo svůj postoj k Romům vyjádřit.²⁶

Považuji za důležité uvést také postoj romských rodičů i žáků k české škole. Mnoho romských rodičů podle Říčana považuje školu za "bílou" represivní instituci a apriori k ní chovají nedůvěru. Někdy může být pro rodiče vzdělání dítěte hrozbou, že se jim odcizí. To

²⁵ AMNESTY INTERNATIONAL *Chce to více snahy.*, s. 6- 7 [online]

²⁶ Srov. CICHÁ, M. a kol. *Romové očima pedagogů základních a středních škol*, s. 25-27 [online]

je také jedním z důvodů nepravidelné školní docházky z naprosto malicherných důvodů, které rodiče tolerují.²⁷ To samozřejmě na oblibě u učitelů romským žákům nepřidá.

Děti se ve vzdělávacím systému cítí dobře, pokud jeho požadavky korespondují s tím, co se od nich očekává v rodině. V případě, že tomu tak není, snaží se vzdělávací systém co nejrychleji opustit.²⁸ Způsob výchovy v romských rodinách se vyznačuje především nedostatkem řádu. Jí se, když je hlad, vstává a jde spát podle potřeby. A následkem této výchovy je často neschopnost podřídit se nepříjemné povinnosti, neschopnost udržet ve škole pozornost, neschopnost odložit uspokojení na pozdější dobu.²⁹ Tradiční romská rodina nejenže nepodporuje samostatnost jedince, ale naopak podporuje kolektivismus. Necení osobní úspěch, ani nerozvíjí v dětech vědomí individuální odpovědnosti. I tím je romské dítě značně znevýhodněno v prostředí české školy, která tvoří protiklad k výše zmíněnému.³⁰ Romské dítě není připraveno řešit úlohy samostatně a když si ve škole tyto děti vzájemně radí, jsou potrestáni za něco, k čemu byli do té doby rodinou vybízeni a podněcováni.³¹ Dalším problémem bývá jazyková bariéra. Romské děti, které přicházejí do základní školy často neumějí pořádně ani romsky a ni česky, což je problémem mnohem závažnějším, než si běžný lajk uvědomuje. Srovnává situaci s vlastní zkušeností učení se cizího jazyka, přičemž ale ovládá svůj vlastní. Nehledě na to, že romština téměř nepoužívá obecné pojmy (jako je například zelenina, ovoce, nábytek apod.) a jedno romské slovo má často několik různých českých překladů (např. velký, dlouhý a hluboký se řekne jedním romským slovem a dítě se tak musí naučit, že délka vlasů a velikost jablka se vyjadřuje rozdílným slovem).³² Z mého pohledu mají začátek povinné školní docházky v mnohém snazší ty romské děti, které před tím navštěvovali mateřskou školu.

1.3.3 Romské dětství

V mnohém se mé zkušenosti shodují s popisem školní kariéry romského žáka Pavlem Říčanem. Ten uvádí, že v prvních ročnících jsou romské děti ve škole vůči učitelům velmi milé, přítulné a rádi se učí. Zhruba v pátém ročníku pak dochází ke zlomu,

²⁷ Srov. ŘÍČAN, P., *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 109- 110

²⁸ Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 36- 37

²⁹ Srov. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, s. 44- 45

³⁰ Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 113

³¹ Srov. JAKOUBEK, M. *Romové- konec (ne)jednoho mýtu*, s. 128

³² Srov. tamtéž, s. 112

často nazývanému "volání krve", pro který je charakteristické zhoršení prospěchu, vzdorovitost žáka vůči autoritě učitele a ztráta zájmu o školu vůbec.³³

Jako hlavní příčinu tohoto zlomu vnímám rozdílnost ve vnímání věkových stupňů v naší české a romské kultuře, které popisuje Michale Rádl. Zhruba do čtyř let věku je romskému dítěti povolováno téměř vše, nemá žádné povinnosti. Od čtyř do šesti let je vychováváno mnohem více, nežli dítě české, širší rodinou. S nástupem povinné školní docházky, zhruba do deseti let, se dítě postupně osamostatňuje a jeho názory začínají být brány v potaz (což se může týkat i stížností na školu, které vede k přeřazení dítěte do školy praktické). Nicméně v tomto období hodnotí romští rodiče školu velmi pozitivně a školní docházku vnímají jako důležitou. Výchova dítěte začíná být v tomto období gendrově odlišná. Zlom výše označený jako "volání krve" nastává zhruba kolem dvanáctého roku, kdy je romské dítě vnímáno jako mnohem vyzrálejší a dospělejší než dítě české, má jasně dané povinnosti vůči rodičům a zapojuje se do péče o mladší sourozence. Povinnosti ohledně školní docházky a domácí přípravy do školy již přestávají být rodiči vyžadovány a kontrolovány. S koncem povinné školní docházky začnou být mladí Romové vnímáni jako dospělí, takže neoficiální zaměstnání a různé drobné přivýdělnky jsou ceněny více, než pokračování ve vzdělávání a vyučení se. Jako definitivně dospělý je pak Rom vnímán v osmnácti letech, kdy je běžné založení rodiny a ekonomická aktivita, soběstačnost a nezávislost na rodičích.³⁴

Pro pochopení toho, jak mnohdy těžké je romské dětství dnes, vnímám jako důležité srovnání s tím, jak tomu bylo v minulosti. Velice trefně tuto změnu popisuje Řičan a to následovně: Ačkoli dříve mnozí trpěli hladem, zimou, chudobou a opovrhováním okolí, vyrůstalo romské dítě zakotveno v širším společenství rodiny, ve kterém platila určitá pravidla. Některá dokonce považovaná za posvátná, především pravidlo vzájemné solidarity a ochoty dělit se s ostatními. Tato pravidla byla formulována srozumitelně mateřským jazykem, stejně jako písně a příběhy které znalo. Vyrůstalo v kontaktu s přírodou, účastnilo se spontánního veselí, ale i sdílelo rodinný smutek či hněv. Svět, ve kterém žilo, byl přehledný a dával smysl. Dnes se má romské dítě mnohem lépe, co se týká lékařské péče, vzdělání, pohodlí a stravování. Zato mnohem hůře jsou na tom dnes rodinné vztahy. Řečí romských dětí je chudá a často velmi vulgární čeština, vědí pramálo o tradiční

³³ Srov. tamtéž, s. 115

³⁴ Srov. RÁDL, M. Vnímání věkových stupňů u Romů a jeho vliv na dosahované vzdělání in KOLEKTIV AUTORŮ *Etnické komunity- Romové*, s. 145- 148

romské kultuře. Vyrůstají na městských ulicích ovlivněny mediálním brakem a konzumním způsobem života naší evropské kultury.³⁵

1.3.4 Kriminalita

Kriminalita Romů je dalším, velmi často diskutovaným tématem široké veřejnosti. Přesto jediné statistické údaje, které se mi v této oblasti podařilo získat, jsou již dvacet let staré. Informace z roku 1997 říkají, že 20-30% ekonomicky aktivní romské populace získává prostředky k obživě nelegálně- prostitucí, překupnictvím a jinou majetkovou trestnou činností, výchovné ústavy jsou z více než poloviny obsazeny Romy a vězení jsou romská více než ze 60%.³⁶

Příčinami romské kriminality se podrobněji zabývá Jakoubek, který uvádí čtyři kořeny romské kriminality: tradiční romskou kulturu, kulturu chudoby, koncept anomie a etiketizaci. Za jedno z jader romské kriminality považuje právě fakt, že nositelé tradiční romské kultury jsou především příslušníci svých rodin a morální pravidla jako nezalžeš, neokradeš, nepodvedeš atd. se pro ně nevztahují na osoby za hranicemi příbuzenské skupiny. Dodnes se můžeme setkat s tím, že dopustí-li se člen rodiny nějakého prohřešku, rodinná autorita rozhodne, kdo za něj ponese zodpovědnost, což znamená, že je vybrán z rodiny zástupce, kterému by trest uškodil méně než viníkovi. Také pro Romy velmi charakteristický kolektivismus má na jejich kriminalitu značný vliv. Příkladem může být kolektivní práce "na černo", kdy společně pracují bratři, bratřanci, švagrové. Podobným případem, kdy se jedná o kriminalitu s puncem rodiny bývá prodej drog. Kultura chudoby je spojována především s Romy žijícími v romských ghettech, kterým se nevyplatí legálně pracovat, jelikož by pak rodina přišla o sociální dávky a zároveň by jim byla uvalena exekuce na plat (mnozí mají dluhy za neplacení nájmu, alimentů, krádeží, jízdy na černo aj.) Tento příjem z dávek sociální podpory bývá ještě doplňován příjmem z dalších, často nelegálních aktivit. Zásadní rozdíl mezi danou situací v případě tradiční romské kultury a kultury chudoby je takový, že v prvním případě je situace, normy a jednání determinováno tradicí, zatímco ve druhém adaptací. Teorie aspirací vychází z předpokladu, že obyvatelé romských ghatt aspirují na stejné cíle, jako členové majoritní

³⁵Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 103

³⁶Srov. tamtéž, s. 58

společnosti (videa, automobily, mobilní telefony, značkové oblečení atd.), ale v dosažení těchto cílů standardní legální cestou jim často brání nemožnost najít zaměstnání. Cíle zůstávají a k jejich dosažení dochází alternativními strategiemi, při jejichž výběru je hlavním kritériem účinnost (nejčastěji krádeže a podvody). Posledním zmiňovaným přístupem je přístup etiketizační, který odebírá kriminalitě jakýkoli přirozený ontologický status a připisuje jí status sociální. Říká tedy, že pokud s osobou jednáme jako s kriminálním, vzniká pravděpodobnost, že se jím skutečně stane. Kriminální jednání je pak z toho pohledu reakcí, prostředkem obrany, útoku či přizpůsobení se otevřeným nebo skrytým problémům stigmatizací.³⁷

Mnoho Romů si odpykává trest za pohlavní zneužití. Příčinou je, že Romové pohlavně dozrávají rychleji než Evropané, a tak pro jejich komunitu není nic závadného na souloži osmnáctiletého chlapce se čtrnáctiletou dívkou. Přijetí některých našich zákonů je tak pro Romy stále obtížné.³⁸

1.3.5 Charakteristické znaky romské kultury, osobnost Romů

Romové jsou někdy nazýváni "děťmi chvíle". V souvislosti se svým dřívějším kočovným způsobem života nepotřebovali časový režim a tak dodnes přetrvává orientace na přítomný okamžik a absence uvažování o vzdálenější budoucnosti.³⁹ V praxi to bohužel často znamená neschopnost Romů racionálně zacházet s finančními prostředky.⁴⁰ Rom přinese domů výplatu nebo dávky, utrácí, oslavuje, rozdává peníze dětem a nepřemýšlí za co bude jíst v dalších týdnech.⁴¹ S orientací na přítomnost je také spojen sklon k podléhání konzumnímu stylu života, alkoholu, drogám a gamblingu.⁴² Mnoho sportovně nadaných romských dětí není schopno chodit pravidelně na tréninky, také se neumí přinutit k nezáživnému učení. Dospělí se v noci veselí a ráno nejsou schopni vstát do práce. Tohle

³⁷ JAKOUBEK, M. „Romská“ kriminalita – specifika, příčiny, souvislosti, s. 24- 49 [online]

³⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 58

³⁹ Srov. DAVIDOVÁ, E. *Cesty Romů*, s. 139

⁴⁰ Srov. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, s. 79

⁴¹ Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 52

⁴² Srov. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, s. 79

vše pak většinová společnost vnímá jako chronický nedostatek disciplíny, spolehlivosti a vytrvalosti.⁴³

Často se setkávám s tím, že mnoho Romů neděkuje a neprosí. Nejedná se pouze o projev nevychovanosti, ale o v historii zakořeněný způsob chování. Například u Romů dříve neexistovalo půjčování, když hospodyně potřebovala něco do kuchyně, řekla sousedce "dej mi" a ta si to později, v případě potřeby, vyžádala opět stejným způsobem. V tradičních romských rodinách se také neděkuje. Podle Hübschmannové je to pozůstatek víry v karmu, v zákon podle kterého se nám všechny dobré i zlé skutky vrátí. Jestliže mi tedy někdo prokázal dobro, dal jsem mu příležitost zlepšit si karmu.⁴⁴

Již v několika souvislostech jsem se ve své práci zmínila o skupinové kohezi, která je u Romů nápadná. Romové jsou zvyklí řešit vše pospolu, nerozhodují nic sami. Málokdy jde Rom někam sám. Nešťastným důsledkem však je častá neochota romské rodiny i širší komunity dovolit jednotlivci myslet a jednat jinak a odpoutat se od ní.

Petr Bakalář v jedné ze svých knih shrnuje nejčastější projevy romského temperamentu a odlišnosti v komunikaci. Uvádí, že mají výbušný temperament, bohaté citové projevy, jsou velmi emocionální a extrémně citově vzrušivý až výbušní. Jejich vyjadřování emocí jde do neobvyklé hloubky, ale má krátkého trvání. Mají tendence k mimovolným motorickým reakcím. Romské děti jsou pak ve škole mnohem živější, těžce udržují po delší dobu pozornost. Jsou bezprostředně hlučné, hravé, potřebují častější přestávky, kdy si mohou zakřičet, zazpívat, vyběhat se. Poukazuje také na romskou hádavost spojenou s hlukem, nadávkami a hrozivou gestikulací. Následná cesta ke smíru je však z našeho pohledu velice snadná.⁴⁵

Pekárek uvádí jako základní romskou emoci strach. Upozorňuje, že za arogancí, agresí či iracionálním únikem ze situace máme hledat právě tuto emoci. Příčinou je podle něj paměť rodu, která je zakódovaná v reakcích Romů dodnes. Jsou neustále ve střehu, připraveni na útěk. Pociťují méněcennost, kterou mají potřebu kompenzovat arogantním chováním, drahým automobilem, značkovým oblečením.⁴⁶

⁴³ Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 52

⁴⁴ Srov. tamtéž s. 47- 55

⁴⁵ Srov. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, , s. 78

⁴⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, Praha:Portál, 1998, s. 53

1.4 Stereotypy, předsudky a diskriminace

Stereotypy chápeme jako představy člověka o ostatních lidech. Jedinci jsou přisuzovány určité vlastnosti pouze na základě toho, že je členem určité skupiny, pro kterou tyto vlastnosti vnímáme jako charakteristické a nepočítáme s individuální odlišností jednotlivce. Stereotypy jsou výsledkem přílišného zjednodušení a nepřiměřené generalizace.⁴⁷ Tak shrnuje definici stereotypů podle Fergusona Renata Weinerová. Dále ve své knize uvádí jejich základní charakteristiky podle etnoložky Uhlíkové. Zmiňuje, že stereotypy mají sociální původ a jedinec se s nimi setkává nejčastěji v rodině, škole a masmédiích. Jsou emočně, ať pozitivně či negativně, zatížené. Jsou téměř nezávislé na vlastních zkušenostech a opírají se o zkušenost zprostředkovanou. Mají spíše iracionální charakter a proto jsou odolné vůči logickým argumentům. Jsou velmi stabilní.⁴⁸

Na stereotypy navazují předsudky, které definujeme jako fixovaný, předem zformovaný postoj k nějakému objektu, projevující se bez ohledu na povahu tohoto objektu a jeho individualitu.⁴⁹ Následným vyústěním může být a často bývá diskriminace, která je převádí v postoje a v konkrétní formy chování. Je komplexnějším ideologickým systémem přesvědčení legitimizujícím podřízenost a méněcennost určité skupiny lidí.⁵⁰

Velice zajímavé je psychologické vysvětlení rasismu projekcí. Podle této teorie jsou Romové "projekčním plátnem" pro náš stín. To znamená, že to, jací jsou, respektive, jak my je vidíme, je přesně to, co u sebe samých potlačujeme a vytěsňujeme z vědomí (žít přítomností, nekontrolovat své city, dělat jen to, co chceme), to co podvědomě chceme a jim závidíme. Čím je naše touha silnější, tím více je za to nenávidíme a přísněji je za to kritizujeme.⁵¹

Vztah majority k Romům

Ze strany majority je podle Ševčíkové Romům nejčastěji vytýkána především hlučnost, vulgarita, vypočítavost, etnický motivovaná nesnášenlivost, agresivita, nečestnost, netrpělivost, slabá vůle a vytrvalost, nespolehlivost, špatná pracovní morálka,

⁴⁷ Srov. WEINEROVÁ, R. *Romové a stereotypy. Výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*, s. 9- 10

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 10

⁴⁹ Srov. HAYES, N. *Základy sociální psychologie*, s. 166

⁵⁰ Srov. WEINEROVÁ, R. *Romové a stereotypy. Výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji*, s. 9

⁵¹ Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 67

nezájem o vzdělání, egoismus, kriminální sklony. Kladně je pak hodnocena jejich bezprostřednost, otevřenost, temperament, adaptabilnost a hudební nadání.⁵²

Podle výzkumu zaměřujícího se nasoužití s Romy v kontextu ostatních problémů České republiky, který proběhl na podzim roku 2007 (zahrnoval 2616 respondentů majoritní společnosti) vnímá 66% dotázaných českých občanů soužití s Romy jako problematické. Je ale důležité uvést, že ve vnímání a hodnocení problematičnosti soužití jsou regionální rozdíly a jako problematické je vnímáno především v krajích, kde se nacházejí vyloučené romské lokality.⁵³

Vztah Romů k majoritě

Ševčíková uvádí, že Romové odsuzují náš citový chlad, odměřenost, upjatost, vypočítavost, lakotu, nedostatek něhy a pohostinnosti, nadřazené chování, bezcharakternost, xenofobii a rasismus směřovaný vůči nim. A ačkoli naši společnosti nepřisuzují žádné klady, obdivně vzhlíží především k našim materiálním hodnotám.⁵⁴ Romové převzali konzum jako dominantní životní zájem, neidentifikují se však s našimi hodnotami a normami, ani nepřevzali vzorce soustavné, plánovité a disciplinované aktivity, které jsou pro nás cestou k realizaci tohoto zájmu. V naší společnosti se ale cítí povětšinou jako občané druhé kategorie, ohrožení a nás a naše instituce vnímají spíš jako nepřátelské.⁵⁵

⁵² Srov. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, s. 122

⁵³ Srov. GABAL, I., ČADA, K., SNOPEK, J. *Klíč k posílení integrační politiky. Sociální vyloučení Romů a česká společnost*, s. 17- 18

⁵⁴ Srov. BAKALÁŘ, P. *Psychologie Romů*, , s. 124

⁵⁵ Srov. ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak*, s. 61

2. OBDOBÍ ADOLESCENCE S PŘIHLÉDNUTÍM K CHARAKTERISTIKÁM ROMSKÉ MLÁDEŽE

V současné době neexistuje jednotné ohraničení adolescence. Zatímco Nakonečný vymezuje toto období vcelku krátce, počínaje patnáctým a konče dvacátým rokem,⁵⁶ Macek, který adolescenci rozděluje na časnou, střední a pozdní uvádí jako začátek tohoto vývojového stupně desátý rok života a uvádí, že končit může, například v případě vysokoškolských studentů, až mnohem déle než ve dvaceti letech.⁵⁷ Vymezení, které nejvíce koresponduje s cíly mé práce uvádí Vágnerová, která nevymezuje adolescenci konkrétním věkem, ale jako její počátek vnímá ukončení povinné školní docházky a jako konec dovršení přípravného profesního období.⁵⁸

Ač se definice adolescence liší, všichni autoři se shodují v tom, že se jedná o jakýsi předstupeň dospělosti.

Důležité je také zmínit, že adolescence jako životní období neexistovala odjakživa a dodnes v některých kulturách neexistuje. Na dětství navazuje rovnou dospělost, tedy osamostatnění se a založení vlastní rodiny.⁵⁹ Což dokazují následující řádky.

2.1 Specifika adolescence u Romů

Již při zmínkách o romském dětství a odlišnosti vývojových stupňů v rámci výchovy v romské rodině jsem se tohoto specifika dotkla. Nyní bych tedy jen chtěla vyzvednout Rádlovy myšlenky, že v rámci romské rodiny a širšího společenství vůbec, je adolescentní věk přinejmenším výrazně zkrácen, nebo úplně chybí. Zhruba od třinácti let, nejpozději s koncem povinné školní docházky, je jedinec považován za "malého dospělého". Partnerské vztahy jsou považovány za mnohem vážnější, než jak je tomu u většinové společnosti. Mladí Romové se také velice brzy zapojují do ekonomické struktury rodiny, to se týká především chlapců a výdělečná činnost v partě s dalšími příbuznými mívá větší prioritu než vyučení se. V osmnácti letech je už Rom dospělý natolik, že je

⁵⁶Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 367

⁵⁷Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.10

⁵⁸Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 295

⁵⁹Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 192- 193

dokonce další vzdělávání chápáno jako něco, co již tomuto věku nepřísluší, naopak se od něj očekává založení vlastní rodiny.⁶⁰

Ze své zkušenosti z práce s Romy, kteří ukončili povinnou školní docházku a zároveň nemají jasno ve své profesní dráze, musím s Rádlem souhlasit. V romské rodině skutečně není adolescence vnímána jako samostatné období seberozevoje a prostoru pro hledání vlastní identity. Zároveň však tím, že žijí v naší české kultuře, jsou svým způsobem do rozhodování se o své budoucnosti i přes jejich sklon k žití tady a teď tlačeni. Česká společnost od nich očekává plnění vývojových úkolů stejně, jako od jejich vrstevníků z majoritní společnosti. Ačkoli tedy v romské rodině pro adolescenci není místo, nemyslím si, že by se Romů netýkala, pouze mají o něco ztížené podmínky s vypořádáním se s ní.

Mladí Romové dnes stojí na rozhraní své původní kultury a kultury země, ve které žijí a velmi často vědí pramálo o obou z nich. Rizikové chování, které následně popíši jako součást hledání vlastní identity adolescentů obecně, je tak pro Romy častější, než pro majoritní adolescenty. Je pro ně jakýmsi únikem před povinnostmi a úkoly, jejichž plnění je po nich požadováno, ale které jsou jim z jejich vlastní podstaty stále ještě cizí.

Ve zbylých částech kapitoly už se tedy budu věnovat adolescenci obecněji.

2.2 Tvorba identity

Existují dva rozdílné pohledy na získávání identity. První tvrdí, že je možné konečné získání identity, druhý se staví do opozice a hledání identity považuje za celoživotní proces. Přesto se takto rozdílné koncepty na něčem shodují, a to na tom, že období adolescence je pro tvorbu identity nejpodstatnější.⁶¹ A to především proto, jak tvrdí Macek, že adolescentní vývoj je jedinečnou konstelací biologických faktorů, nereflektované a reflektované osobní zkušenosti, aktuálních potřeb, interakce s důležitými osobami (rodiče a další autority, vrstevníci, přátelé). Všechny tyto vlivy determinují

⁶⁰ Srov. RÁDL, M. Vnímání věkových stupňů u Romů a jeho vliv na dosahované vzdělání in KOLEKTIV AUTORŮ, *Etnické komunity- Romové*, s. 147- 148

⁶¹ Srov. KLATEZKY, T., RÖSSLER, J., WINTER, H. Životní fáze mládí: prohrát aniž jsem poražen in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 326

adolescentovu představu o sobě samém, sebehodnocení, vědomí jeho vlastní hodnoty a perspektivy.⁶²

Mít identitu tedy znamená znát sám sebe - kdo doopravdy jsem, když vystoupím ze všech rolí a sejmu všechny masky. Rozumět svým citům, vědět, kam patřím, kam směřuji, čemu doopravdy věřím a v čem je smysl mého života. Znamená to být si jistý sám sebou, vědomě nést zodpovědnost za své činy, znát své možnosti a meze. Být pevně zakotven v tradici a aktivně se podílet na své budoucnosti. Znamená to být si vědom své jedinečnosti a nenahraditelnosti. A to vše nejen intelektem, ale celou hloubkou své osobnosti. Neméně podstatné je vědomí své sexuální identity, tedy jistota vlastním ženstvím či mužstvím. Vědomí, že jsem to já, kdo se rozhoduje, odhodlává a konečně jedná, že mám oštěže vozu svého života pevně v rukou. Tak shrnuje vědomí vlastní identity Říčan.⁶³

Za základ identity považuje Vágnerová sebezpoznání. Jedinec musí nejprve vědět, jaký je, aby mohl uvažovat o své budoucí identitě a rozvíjet ji. Identita odráží naše subjektivní sebehodnocení doplněné hodnocením naší osobnosti ostatními lidmi. Právě reakce okolí na určité projevy chování ve smyslu hodnocení jeho přijatelnosti, jsou významným zdrojem sebezpoznání. Proto jsou důležité také kompetence a z nich vyplívající výkon. Dospívající prostřednictvím kompetencí ukazuje své kvality nejen sobě, ale i druhým V adolescenci jsou pro nás názory ostatních subjektivně důležité. Dospívající jsou při přijímání hodnocení zranitelnější než děti, jelikož už dávno vědí, že hodnocení může být různé, tedy lepší než nyní a že by bylo možné se o tuto změnu pokusit. Děti oproti tomu vnímají hodnocení jako danost a neuvažují o existenci jiných možností.⁶⁴

Adolescenti často se svojí identitou experimentují, což lze považovat za užitečné, neboť v pozdějším věku již nebudou moci stále zkoušet a měnit. Dospělost má zcela jiné požadavky.⁶⁵ Vágnerovou doplňuje Říčan vyjmenováním oblastí, ve kterých k experimentům dochází. Jako nejmírnější druh experimentování vidí střídání zájmových aktivit nebo změny studijních oborů. K experimentům ale dochází také v oblasti erotické nebo náboženské.⁶⁶

⁶²Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.27

⁶³Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 217- 220

⁶⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 313- 314

⁶⁵Srov. tamtéž, s. 310

⁶⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 217- 222

Za důležité považuji zmínit, že dosahování identity je výrazně ovlivněno zkušenostmi a příležitostmi, které jedinci konkrétní sociální prostředí a kultura nabízejí. Možnými překážkami mohou být konflikty mezi hodnotami minority a majority, zkušenosti založené na neadekvátních předsudcích a stereotypech, absence nebo ztráta modelu dospělé role.⁶⁷

2.2.1 Vývojové úkoly

S tvorbou vlastní identity úzce souvisí plnění vývojových úkolů. Vývojové úkoly kteréhokoli věku, nejen adolescence, zahrnují potřeby a očekávání jak samotného jedince, tak společnosti, ve které žije. Pro naplnění úkolů nabízí konkrétní společnost určité osvědčené vzorce chování.⁶⁸

Pro Eriksona je vývojovým úkolem obecně řečeno nalezení vlastní identity a tuto fázi vývoje nazývá "Identita versus zmatek". Mladý člověk se podle něj srovnává s druhými, touží po sebepoznání- hledá svou vlastní identitu, musí se smířit se svou nehotovou a proměnlivou podobou.⁶⁹ Adolescence jako páté životní stádium má podle Eriksona sjednotit vlastní zkušenosti se sebou samým do jednotného celku. V případě, že nedojde ke splnění tohoto vývojového úkolu, bude mít jedinec problémy v další fázi- mladé dospělosti, s vytvořením intimity.⁷⁰

Havighurst oproti tomu definuje konkrétnější a úžeji zaměřené vývojové úkoly následovně:

- přijetí vlastního fyzického těla, jeho změn, pohlavní zralosti a pohlavní role
- získání schopnosti aplikovat intelektový potenciál v běžné každodenní zkušenosti (flexibilita, abstraktní myšlení,...)
- získání schopnosti a dovednosti vytvářet a udržovat vztahy s vrstevníky obojího pohlaví
- nahrazení emocionální závislosti na rodičích a dalších autoritách schopností kooperace a vzájemného respektu
- získání představy o ekonomické nezávislosti a směřování k ní
- získání zkušeností v erotickém vztahu a příprava na partnerský a rodinný život

⁶⁷ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 65

⁶⁸ Srov. tamtéž, s.16

⁶⁹ Srov. JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*, s. 26

⁷⁰ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 18- 19

- získání kompetence pro sociálně zodpovědné chování
- získání představy o osobních cílech a stylu života
- ujasnění hierarchie hodnot a vlastního vztahu ke světu a životu⁷¹

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že aby došlo ke zdárnému utvoření identity, musí si jedinec osvojit dostatečně široké repertoárové chování, které mu v následujících etapách života pomůže při zvládnání nečekaných a obtížných životních situací a to jak na úrovni chování, tak na úrovni prožívání.⁷² Co to v praxi znamená, shrnuje velice trefně Říčan: "*Adolescent se má vyznat sám v sobě a najít své místo ve světě, ověřit si, co dokáže a co vydrží, sám sebe najít v nějakém přesvědčení a životním programu. Má dokončit přípravu ke společenskému uplatnění v práci nebo udělat důležitá rozhodnutí v tomto směru (vstup na vysokou školu). Ve vztahu k druhému pohlaví má prožít něco víc než pouhé okouzlení, něco, co bude přinejmenším vážným hledáním, pokusem poznat a dát se poznat.*"⁷³

2.2.2 Tělo jako součást identity

Říčan uvádí, vlastní tělo je předmětem adolescentovi pozornosti ještě více, než v období puberty.⁷⁴ Vágnerová na tuto myšlenku navazuje tvrzením, že tělo může být pro adolescenty dokonce nejdůležitější složkou vlastní identity. V případě, že splňuje aktuální ideál krásy, je velkou oporou vlastního sebevědomí, podporuje pocit jistoty, že je jedinec sociálně akceptován a dosahuje určité prestiže, především u opačného pohlaví. Naopak v případě tělesných nedostatků je adolescentova identita ohrožena zvýšenou nejistotou a negativním sebehodnocením, které je často sociálně posilováno. Krása je tedy pojímána jako úkol, který je potřeba splnit. Existence ideálu krásy omezuje a tlumí tendenci k individualizaci v této oblasti. Tuto tendenci k uniformitě výrazně podporují masmédiá.⁷⁵

Móda adolescentů bývá často projevem odmítavého postoje ke starší generaci, její uhlazenosti a moralizujícího postoje, který je mladou generací vnímán jako pokrytecký a

⁷¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.17

⁷² MACEK, P., *Adolescence*, Portál: Praha, 2003, s.30

⁷³ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 191

⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 194

⁷⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 298- 300

povrchní. Často tedy adolescenti kladou důraz na oblečení, které by si dospělý na sebe nevezal.⁷⁶

Tělesná identita je také spojená s různými kompetencemi. Výška postavy, která je již souměřitelná s výškou dospělého, mění opticky vztah s realitou a alespoň zdánlivě symbolizuje rovnost obou komunikačních partnerů. Především pro chlapce je pak sebevědomí velmi podporující, také fyzická síla. Ta ve vztahu k dospělým funguje spíše jako záloha, vnitřní zdroj pocitu rovnováhy, zatímco mezi vrstevníky často slouží k získání prestiže. Stejně tak je tomu i co se fyzické zdatnosti týče. A to především ve sportu. Právě zde adolescenti dospělé velmi často předčí. Fyzická zdatnost pak jedinci přispívá jedinci k rozvoji uspokojivé identity, právě proto, že je jím vnímána jako základ soběstačnosti a nezávislosti.⁷⁷

2.2.3 Morální a hodnotový vývoj

Macek uvádí, že rozvoj osobní morálky adolescenta je založen na dvou základech. Na měnících se vztazích s nejbližším okolím (rodinou, přáteli,...) a následným uvědoměním si hodnoty vztahů, čímž se mění jejich pojetí vzájemné péče, starosti a pomoci. Především ale rozvojem logického a abstraktního myšlení, které ústí v etické úvahy o spravedlnosti, dobru a zlu. Vývoj hodnotové orientace nemusí být kontinuální, naopak důležité změny v životě adolescenta mohou evokovat změny ve světonázoru, životní filosofii a hodnotové orientaci. Zároveň však základní hodnotové nastavení v tomto životním období je do značné míry determinující pro život v dospělosti.⁷⁸

Adolescenti o normách a pravidlech chování přemýšlí, nechtějí je přijímat jen proto, že jsou daná a neberou automaticky, co jim rodiče a společnost nabízejí. Dokáží však být věrní tomu, co považují za významné a sami si zvolili.⁷⁹

Podle Říčana jsou často v otázce morálky absolutistou. Chápe, že se správné a obecně prospěšné jednání může stát ústředním osobním zájmem. Fascinuje ho prométheovská sebeoběť v zájmu lidstva, dovede se trápit bídou lidí na druhém konci světa, uvažuje o

⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 301

⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 302- 303

⁷⁸ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.66- 69

⁷⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 320

vzdálených důsledcích svých činů. Uvažuje jak zařídit svůj život tak, aby všechny jeho činy byly dobré, správné a prospěšné. Druhé často soudí podle absolutních norem, podle kterých sám není schopen žít. Tento morální fanatismus je v dospělém věku překonán, ale zůstává v jedinci jako apel k hledání něčeho lepšího a odpor k polopravdě a polospravedlnosti.⁸⁰

Pro adolescenty je důležité, být dobrým člověkem v očích těch, na nichž jim záleží.⁸¹

2.2.4 Vztahy s rodiči

Rodiče ve vztahu k adolescentovi definitivně ztrácejí nadřazené a privilegované postavené dospělé autority a jedinou možností, jak si autoritu udržet je pomocí svých kompetencí.⁸² Mladí kritizují dospělé a nejvíc právě své rodiče stejně vehementně, jako v pubertě. Nejedná se však již o naivní dětskou vzpouru, neboť adolescent je oproti pubescentovi vzdělanější, citově zkušenější, intelektově na vyšší úrovni a mnohem vážnější. Vnímá tedy život svých rodičů jako nudný, zmařený, plný ubohých kompromisů a malicherných starostí a zastaralých morálních názorů. Zároveň ale adolescenti nestojí o rodičovské mávnutí rukou ve smyslu " jen si mluv, však ty z toho vyrosteš, až poznáš život". Chtějí být především bráni vážně, diskutovat a to i přesto, že kritiku špatně snáší, potřebují ji.⁸³ Tak doplňuje Vágnerovou Říčan.

Zajímavé však je, že podle studií, o kterých se zmiňuje Macek v jedné ze svých publikací, se adolescenti svou hodnotovou orientací podobají právě rodičům více než svým přátelům. A to konkrétně v preferenci jistých cílových hodnot, které souvisejí s jejich osobní perspektivou (zatím co na kulturu, oblékání a volný čas mají mnohem větší vliv přátelé).⁸⁴

Říčan dále upozorňuje na důležitost emancipačního procesu, ke kterému musí v adolescenci dojít. Nejedná se ale pouze o rozvoj schopnosti postarat se sám o sebe, nýbrž i

⁸⁰ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 211

⁸¹ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.66

⁸² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 327

⁸³ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 213- 214

⁸⁴ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.55

o změnu citových vztahů k rodičům. Ty musí ochladnout a uvolnit se, aby byl jedinec připraven pro zralou lásku mladé dospělosti.⁸⁵

2.2.5 Přátelé, vrstevnické skupiny a subkultury

Dalšími důležitými vztahy v období adolescence jsou přátelství. Pro dívky je charakteristické blízké přátelství, ve kterých hrají důležitou roli emoce. Chlapci naopak upřednostňují kolektivní přátelství založené na společných zájmech a aktivitách. Pro období adolescence nejsou charakteristická blízká přátelství mezi chlapci a dívkami. Tak shrnuje charakteristiku přátelských vztahů Macek.⁸⁶ Důležitost přátelských vztahů popisuje Vágnerová následovně. Pomáhají adolescentovi k poznání a pochopení odlišností ostatních či naopak podobnosti k němu samému. Porovnáním sebe sama s kamarády vede k lepšímu sebepoznání. Dále uvádí, že emoční jistotu představuje pro dospívajícího stabilní kamarád, který preferuje podobné hodnoty, má podobné zájmy a řeší podobné problémy. Vzájemné ztotožnění podporuje pocit jistoty.⁸⁷

S Vágnerové názorem, že určitou představu o sobě samém lze získat nejen ve vztahu s dalším jedincem, ale i skupinou nebo prostředím⁸⁸ se ztotožňuje i Stavjaníková, která ve své práci píše, že vztahy nejsou cílem adolescentního chování, ale prostředkem k získání odpovědi na otázku "Kdo jsem?" Dále pak uvádí význam vrstevnické skupiny podle Hamacheka. Ten říká, že je důležitá pro vývoj heterosexuálního sociálního chování, pomáhá jedinci získat pocit vlastní autonomie, doplňuje a někdy i nahrazuje rodičovskou podporu, pomáhá dospívajícímu uvědomit si, že i ostatní prožívají podobné změny jako on. Vrstevnická skupina dává adolescentovi sociální status a pocit vlastní hodnoty.⁸⁹

Za zmínku jistě stojí i specifický druh vrstevnických skupin, kterými jsou subkultury mládeže. Subkultura vzniká tehdy, jestliže má více jedinců podobné problémy a jestliže na základě společných zájmů a snah vzniknou natolik pevné a trvalé vazby mezi vrstevníky, že dají vzniknout normám, hodnotám a vzorům, které je jako skupinu zavazují.

⁸⁵ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 214

⁸⁶ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 59

⁸⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 334

⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 314

⁸⁹ Srov. STAVJANÍKOVÁ, M. Znaky cílové skupiny NZDM z hlediska adolescence in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 95- 96

Další častou definicí, kterou Smolík ve své knize uvádí je, že subkultura bývá definována prostředím, v němž je tolerováno a provozováno něco, co je majoritní společností vnímáno jako deviantní, či skutečně deviantní je. Minimálně však bývá subkultura vnímána jako určitá jinakost a odlišnost. Dále uvádí, že motivací pro příslušnost k subkultuře bývá často možnost dosáhnout v jejím prostředí kýženého statusu a ocenění schopností, které nejsou oceněny většinou společností. Subkultury mládeže mají vždy společné něco, co je odlišuje od členů ostatních sociálních skupin.⁹⁰

2.2.6 Láska a sexualita

Říčan datuje schůzky mezi chlapci a dívkami, při kterých jde o tělesné sblížení zhruba do čtrnáctého roku věku. K prvnímu pohlavnímu styku dochází podle uvedeného výzkumu z roku 1998 nejčastěji mezi 16. a 19. rokem.⁹¹ Tyto výsledky se nijak výrazně neliší od informací uvedených v roce 2015 na webových stránkách mednews.cz, kde je uveden průměrný věk prvního pohlavního styku mezi 17. a 18. rokem.⁹² Říčan nazývá adolescentní období obdobím polygamního stádia sexuálního vývoje. V naší kultuře je velmi časté a společností tolerované, že mladí lidé často střídají sexuální partnery a jsou si vědomi, že pouze experimentují a chtějí si "co nejvíc užít". Dobývání a svádění bývá snahou přesvědčit sebe i druhé o vlastní ceně, je otázkou prestiže.⁹³ Nestabilita adolescentních lásek vysvětluje Vágnerová tím, že vlastní identita adolescentů ještě není natolik dovyvinuta a trvalý vztah je tak pro ni ohrožující. Jedinec se nedokáže vzdát části své identity ve prospěch partnera. Přesto dochází k výraznému posunu heterosexuálních vztahů na mnohem hlubší úroveň, než jak tomu bylo v období puberty. Zmiňuje také vliv na sebejistotu mladého člověka, a to jak v pozitivním, tak negativním slova smyslu podle toho, zda jedinec zažívá úspěchy či neúspěchy v navazování vztahů s opačným pohlavím.⁹⁴

Ačkoli jsme prozatím zmiňovala pouze heterosexuální vztahy, období adolescence je obdobím uvědomování si vlastní sexuální identity a orientace, ať je jakákoli. Ztotožnění se

⁹⁰ Srov. SMOLÍK, J., *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky*, s. 31- 35

⁹¹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 202- 207

⁹² Srov. MEDNEWS.CZ *Češi mají první sex průměrně v 17 letech, 10 % mladistvých dokonce o dva roky dříve* [online]

⁹³ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem*, s. 205

⁹⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, s. 337

se svou homosexualitou v období adolescence bývá prvním krokem dlouhodobého a složitého procesu zvaného coming-out (sebeodkrytí).⁹⁵

2.3 Rizikové chování

Právě proto, že je období adolescence plné nejistoty, změn, hledání sebe samého a experimentování, je pro toto období charakteristické také rizikové chování. Macek uvádí že to, zda se k němu jedinec uchýlí, je dáno především rodinnou situací. Rozhodující je vzdělání a zaměstnání rodičů, sociální začlenění rodiny, hodnoty a normy, které rodina uznává. S projevy rizikového chování souvisí také dlouhodobé rodinné klima, názory, přesvědčení a postoje rodičů.⁹⁶

Jelikož je mládež ohrožená sociálně patologickými jevy (rizikovým chováním) zároveň cílovou skupinou NZDM, rozhodla jsem se ve své práci ve zkratce zmínit o jejich nejčastějších projevech. Pokusím se předložit co nejaktuálnější výsledky výzkumů a statistik výskytu jednotlivých druhů rizikového chování v ČR.

2.3.1 Užívání návykových látek (alkohol, cigarety a další drogy)

V roce 2008 proběhl v České republice celopopulační výzkum týkající se užívání návykových látek. Z 4500 respondentů bylo 979 ve věku 15 až 24 let (zhruba polovina muži a polovina ženy).

Pouze 11,6% oslovených ve výše uvedené věkové kategorii nikdy neužili tabák, tedy nekouřilo cigarety. 26,5% kouří cigarety denně.

V posledních 12 měsících pilo více než jedenkrát alkohol 87% dotazovaných. 6,1% uvedlo, že pije alkohol čtyřikrát týdně nebo ještě častěji, dvakrát až třikrát týdně 22%, dvakrát až čtyřikrát měsíčně 39,9%. Téměř polovina mladistvých dotázaných ve věku 15 a 17 let pije alkohol několikrát měsíčně a alespoň jednou vyzkoušelo v poslední roce alkohol

⁹⁵ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.61- 62

⁹⁶ Srov. tamtéž, s.78

84% dotázaných v téže věkové kategorii. Pouze 16% dotázaných mladistvých nepožilo alkohol v posledním roce ani jednou.

Tišíci léky nebo sedativa alespoň jednou užilo v posledním roce 15,5% dotázaných vícekrát a 6,1% jen jednou, zbytek s nimi zkušenost v posledním roce nemá. Zajímavé je, že zatímco u cigaret a alkoholu byl vyšší počet uživatelů mužského pohlaví, v případě sedativ a tišících léků je tomu naopak.

62% dotazovaných již alespoň jednou užila nějakou nelegální drogu (nejčastěji marihuanu nebo jiné konopné drogy), 49% užilo nelegální drogu v posledních 12 měsících a 23,5% v posledních 30 dnech.⁹⁷

2.3.2 Patologické hráčství

V roce 2015 proběhlo v České republice v rámci Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách dotazníkové šetření, v rámci kterého bylo osloveno 2738 šestnáctiletých a výsledky jsou následující: 9,1% dotázaných během uplynulých 12 měsíců vyzkoušelo některou z her o peníze (15,3% chlapců a 3,1% dívek), 3 z nich dokonce minimálně dvakrát týdně. Nejčastěji se jednalo o online hraní karetních her nebo kostek a také o sportovní sázky a loterie (stírací losy). V zastoupení škol figurovaly na prvním místě střední odborné školy bez maturity a učiliště (13,4%), následovali žáci devátých tříd základních škol (9,1%) a za posledních 12 měsíců se nejméně hazardních her účastnili žáci gymnázií (4,2%). V dlouhodobém měřítku (sledováno od roku 1995) se nijak zásadně nemění počet šestnáctiletých, kteří alespoň 1 týdně hrají na výherních automatech, počet se stále pohybuje kolem 1-1,5%.⁹⁸

2.3.3 Delikvence a kriminalita

Delikvence označuje všechny typy jednání, které porušují společenské normy chráněné zákony, tedy trestné činy, přestupky a protispolečenské činy spáchané

⁹⁷Srov. BĚLÁČKOVÁ, V. a kol. *Celopopulační studie užívání návykových látek a postojů k němu v České republice v roce 2008* [online]

⁹⁸ Srov. CASINO.CZ *Děťští hráči v kasinech: hazardní hry si vyzkouší více než 9% mladistvých!* [online]

nezletilými. Slovník sociální práce uvádí, že v období dospívání překročí v západních zemích meze zákona téměř každý muž a zhruba polovina žen. Často se však jedná o ojedinělé delikty a v 90-99% případů uniká pozornosti orgánů činných v trestním řízení.⁹⁹

Kriminalita je pak veškerou trestnou činností, včetně té spáchané dětmi mladšími patnácti let.¹⁰⁰

Podle údajů uvedených na stránkách ministerstva vnitra od roku 2003 do roku 2012 kriminalita dětí i mladistvých v České republice klesá (v roce 2003 bylo stíháno za trestnou činnost 5148 dětí a 7558 mladistvých, v roce 2012 1317 dětí a 3486 mladistvých).¹⁰¹ Nejaktuálnější údaje se mi podařilo dohledat na stránkách PČR, kde statistiky za rok 2016 (od 1.1. 2016 do 30.11. 2016) ukazují, že kriminalita dětí oproti roku 2012 mírně vzrostla a u mládeže opět klesla. Stíháno bylo v tomto období za trestný čin 1573 dětí a 3000 mladistvých. Z těchto nejaktuálnějších statistik můžeme vyčíst, že nejčastějšími trestnými činy dětí a mládeže jsou loupeže, úmyslná ublížení na zdraví, vloupání, krádeže, poškození cizí věci, sprejerství a pohlavní zneužití.¹⁰²

2.3.4 Šikana a kyberšikana

Šikana je formou agresivního jednání a systematické psychotraumatizace ve skupině. Agresivním chováním které může být jak fyzické, tak i pouze psychické, si agresor zjednáva nebo udržuje převahu nad obětí.¹⁰³

" Průběžné statistiky dokládají, že šikana je skutečně závažný problém, jehož výskyt v průběhu let neklesá. O tom, že šikana je problém číslo jedna, jasně hovoří i statistiky Sdružení Linky bezpečí. Zatímco v roce 2000 byla na Lince bezpečí věnována tomuto tématu 2 % hovorů, v roce 2013 šlo již o 4 % všech telefonátů. Za období let 2000 - 2013

⁹⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 40- 41

¹⁰⁰ tamtéž., s. 90

¹⁰¹ Srov. mvcr.cz [online]

¹⁰² Srov. Statistické přehledy kriminality za rok 2016 [online]

¹⁰³ Srov. JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*, s. 86- 86

se jednalo v průměru o 3,5 % všech přijatých hovorů. To je v přepočtu do absolutních čísel 27 158 telefonátů." ¹⁰⁴

Většina dohledatelných výzkumů probíhá spíše na základních než středních školách, takže se netýkají přímo adolescentů, ale od klientů, se kterými pracuji se celé roky dozvídám, že je šikana problémem především na středních odborných učilištích případně na internátech, kde jsou studenti středních škol ubytováni.

Kyberšikanu definují na stránkách bezpečne-online.cz obecně jako užití komunikační a informační technologie, zejména mobilních telefonů a Internetu, k úmyslnému ublížení druhým. Její cíl je stejný jako u šikany, tedy ublížení a ponížení oběti. K tomu může docházet k obtěžování či vyhrožování po telefonu, přes sms či voláním, nebo přes PC pomocí chatu či emailů. Ke kyberšikaně jsou velmi často využívány také sociální sítě, kde mohou agresori posílat nepříjemné komentáře, zveřejňovat ponižující fotky a videa. Dokonce je možné vytvářet falešné profily právě za účelem šikanování nebo obtěžování.¹⁰⁵

V roce 2014 bylo výzkumem, který je zveřejněná mimo jiné na webu seznamsebezpečne.cz zjištěno, že z 28 323 dotazovaných ve věku 11-17 let, se s kyberšikanou setkala 50,9%. Nejčastěji se jednalo o průniky na uživatelské účty na sociálních sítích, verbální útoky, vydírání, obtěžování prozváněním, ztrapňování šířením fotografie nebo videa, vyhrožování a zastrásování nebo krádež identity.¹⁰⁶

2.3.5 Rizikové sexuální chování

Na stránkách sancedetem.cz jsou jako hlavní projevy rizikového sexuálního chování uvedeny- předčasný začátek pohlavního života, vysoká frekvenci pohlavních styků, náhodné známosti, promiskuita, prostituční chování, styk bez použití kondomu.¹⁰⁷

Macek uvádí, že v devadesátých letech byli čeští adolescenti ve srovnání s vrstevníky z jiných zemí promiskuitnější a jen zhruba 10% užívalo při pohlavním styku kondom.¹⁰⁸

Nejaktuálnější výzkum, který se mi podařilo dohledat je z roku 2008, který se sice nezaměřoval pouze na adolescenty, ale na osoby starší patnácti let. Jednalo se však o

¹⁰⁴ Srov. AXA Česká republika, s. r. o. ŠIKANA – stále častější problém dnešních dětí [online]

¹⁰⁵ Srov. BEZPEČNĚ-ONLINE.CZ Co je to kyberšikana a jak se projevuje? [online]

¹⁰⁶ Srov. SEZNAMSEBEZPEČNĚ.CZ Výzkum 2014 [online]

¹⁰⁷ Srov. ŠANCEDĚTEM.CZ Rizikové sexuální chování [online]

¹⁰⁸ Srov. MACEK, P., *Adolescence*, s.113

celorepublikový průzkum a za zmínění dle mého názoru stojí, že z 2000 respondentů uvedlo 45% mužů a 49% žen, že při svém prvním pohlavním styku nepoužili žádnou antikoncepci. Přestože tato čísla jsou o mnoho nižší, než na počátku 90. let, stále je vnímám jako alarmující.¹⁰⁹

2.3.6 Poruchy příjmu potravy

Mezi poruchy příjmu potravy patří poruchy, které se projevují poruchou myšlení a jednání ve vztahu k jídlu a k vlastnímu tělu. Lidé, kteří trpí těmito poruchami mají deformované vnímání proporcí vlastního těla – jedinec se vidí jako velmi silný až obézní, i když tomu tak není. Mají velký strach ze ztloustnutí, který se nezmenšuje ani při dalším ubývání na váze, často se naopak s úbytkem váhy ještě zvyšuje. Nejčastěji se jedná o mentální anorexii a mentální bulimii. Krch uvádí specifika mentální anorexie v úmyslném a aktivním snižování tělesné hmotnosti redukcí energetického příjmu nebo zvýšením energetického výdaje. Nemocní neodmítají jídlo, proto, protože by neměli hlad, ale protože jíst nechtějí. Při onemocnění bulimií se pak jedná o záchvatovité přejídání střídané nadměrnou kontrolou vlastní tělesné hmotnosti.¹¹⁰

V odborném článku publikovaném Dětskou psychiatrickou klinikou v Praze v roce 2002 stojí, že výskyt poruch příjmu potravy u adolescentů vykazuje stoupající nárůst v posledních 50 letech (pro věk 15–24 let). Zatímco dříve se týkaly poruchy příjmu potravy především "bílých" dívek a mladých žen ze střední socioekonomické třídy, současná data spíše ukazují na výskyt poruch v dalších etnických a sociokulturních skupinách.¹¹¹

¹⁰⁹Srov. ŠANCEDĚTEM.CZ *Výzkum sexuálního chování v ČR* [online]

¹¹⁰Srov. KRCH, F. *Poruchy příjmu potravy* [online]

¹¹¹Srov. KOCOURKOVÁ, J., KOUTEK, J. *Specifika poruch příjmu potravy u dětí a adolescentů- diagnostické a terapeutické otázky* [online]

2.3.7 Sebeпоškozování a sebevražedné jednání

Sebeпоškozování má úzkou souvislost se sebevražednými sklony a více než polovina těch, kteří se sebeпоškozují se o sebevraždu pokusí. Nejčastější jsou tyto sklony v pubertě a právě adolescenci s tím, že častější je sebeпоškozování u dívek než u chlapců. Zvýšený počet sebeпоškozujících se adolescentů je u nás novým fenoménem, který by neměl zůstat bez povšimnutí.¹¹²

Mezi rizikové chování můžeme dále řadit také záškoláctví, které ale nepovažují za tolik ohrožující a Šafářová nově zařazuje jako formy rizikového chování také rizikové sporty a rizikové chování při řízení vozidel.¹¹³

¹¹² Srov. ROZSÍVALOVÁ, E., TREFILOVÁ, A., PACLT, I. *Sebeпоškozování u dospívajících* [online]

¹¹³ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s.77

3. NÍZKOPRAHOVÁ ZAŘÍZENÍ PRO DĚTI A MLÁDEŽ

Právě kvůli kombinaci rizikového chování typického pro adolescenci a sociálního znevýhodnění, které bývá dáno příslušností k romskému etniku, tvoří adolescentní Romové v České republice velkou část klientů tohoto typu zařízení. Pro pochopení, proč je pro ně návštěva NZDM lákavá a čím jim je prospěšná slouží následující kapitola, která NZDM podrobně představuje.

Pro podrobné představení jsem se rozhodla proto, že přestože nejdéle fungující NZDM v České republice bylo založeno již před více než dvaceti lety, povědomí laické i odborné veřejnosti o těch to službách je stále mizivé. Často se také setkávám se jistou stigmatizací klientů těchto zařízení.

3.1 Definice a ukotvení služby v legislativě

Na začátek bych ráda uvedla zákonné vymezení a charakteristiku tohoto typu sociální služby.

*"Služba je určena dětem a mládeži, které se ocitly v obtížné životní situaci nebo jsou jí ohroženy a které nevyhledávají standardní formy institucionalizované pomoci a péče. Jde o navázání a udržování kontaktu, poskytování informací, odbornou pomoc, podporu a vytváření podmínek pro sociální začlenění a pozitivní změnu ve způsobu života. Jedná se o ambulantní, případně terénní formu sociální služby nízkoprahového charakteru. Cílem je umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky, aby v případě zájmu mohly řešit svoji nepříznivou sociální situaci."*¹¹⁴

Slovník sociální práce popisuje nízkoprahová zařízení pro děti a mládež jako zařízení, která jsou dostupná klientům bez nutnosti předchozí objednávky a bez udání vlastní totožnosti. Dále uvádí, že mají tato zařízení ambici spoluutvářet životní styl rizikových dětí a mládeže a tím podpořit jejich zvládnání nepříznivých životních podmínek, a to právě prostřednictvím nabízených volnočasových aktivit, poradenských služeb a individuální

¹¹⁴Srov. ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 5 [online]

případovou prací či zprostředkováním jiné pomoci. Zmiňuje také možnost poskytování služeb přímo v terénu.¹¹⁵

Podle legislativy České Republiky spadají NZDM do oblasti služeb sociální prevence

„Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy pro krizovou sociální situaci, životní návyky a způsob života, vedoucí ke konfliktu se společností, sociálně znevýhodňující prostředí, a ohrožení práv a oprávněných zájmů trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů.“¹¹⁶

Zákon o sociálních službách definuje NZDM takto: *„Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let, ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních riziksouvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Služba může být poskytována osobám anonymně.“¹¹⁷*

" Základní činnosti při poskytování sociálních služeb v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež se zajišťují v rozsahu těchto úkonů:

a) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti:

- 1. zajištění podmínek pro společensky přijatelné volnočasové aktivity,*
- 2. pracovní výchovná činnost s dětmi,*
- 3. nácvik a upevňování motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností,*
- 4. zajištění podmínek pro přiměřené vzdělávání,*

b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím:

aktivity umožňující lepší orientaci ve vztazích odehrávajících se ve společenském prostředí,

¹¹⁵Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 117-118

¹¹⁶Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o soc. službách, § 53.

¹¹⁷Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 62.

c) sociálně terapeutické činnosti:

socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob,

d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

1. pomoc při vyřizování běžných záležitostí,

2. pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob." ¹¹⁸

3.2 Historie NZDM v České republice

V České republice jsou NZDM poměrně novou službou, která se začala rozvíjet ve druhé polovině 90. let. K největšímu rozvoji pak došlo v období od roku 1999 do roku 2002.

Čechlovský a Racek vymezili čtyři hlavní mezníky, které ke vzniku a rozvoji této služby přispěly.

1. Streetwork

Roku 1994 byla na základě usnesení vlády č. 341/94 k Programu sociální prevence kriminality experimentálně zavedena funkce sociálního asistenta. Náplní jeho práce byla terénní sociální práce za účelem sociální prevence. Cílovou skupinou byli stanoveni děti staršího školního věku a mládež ohrožená nebo zasažená sociálně patologickým vývojem. Sociální asistent pracoval s dětmi a mladistvými v jejich přirozeném prostředí, tedy na místech, kde obvykle neorganizovaně trávili svůj volný čas.

V této době však ještě v České republice chyběly odborné znalosti k problematice streetworku. Sociální pracovníci tedy čerpaly informace ze Saské sociální akademie, která koncipovala ucelené vzdělávání pro pracovníky v této oblasti. Na základě získaných

¹¹⁸Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o soc. službách, § 23.

znalostí začali v roce 1995 budovat sociální asistenti zázemí, kde by se mohli s klienty z ulice scházet. To dalo základ dnešním NZDM.¹¹⁹

2. Grantová politika nadací

Dalším velice významným mezníkem byly grantové programy, které výrazně finančně podpořily desítky NZDM především v letech 1999- 2003. To podpořilo usazení stávajících a vznik nových NZDM po celé České republice.¹²⁰

3. Pracovní skupina ČAS

Česká asociace streetwork (dále jen ČAS) byla založena v dubnu 1997 za účelem sdružování odborníků z praxe i teoretických pracovišť z oblasti streetworku. Cílem této organizace bylo vytvoření platformy pro odborný dialog, tvorba metodiky, rozvoj vzdělávání, výměna informací atd.

Od roku 2000 se podařilo prosadit NZDM do typologie sociálních služeb MPSV, což umožnilo čerpání financí určených státem pro sociální služby.

V lednu roku 2001 pak vznikla samostatná pracovní skupina tvořena převážně pracovníky NZDM z celé České republiky. Jejím úkolem bylo vytvoření standardů NZDM. Vytvoření těchto standardů zapříčinilo profesionalizaci a zkvalitňování služeb a zvyšování odborné úrovně pracovníků NZDM.¹²¹

4. Vzdělávání a kvalita

Od roku 2005 nabízí ČAS akreditované vzdělávací kurzy pro pracovníky NZDM a Streetworku. V současné době si v široké nabídce vyberou začínající i pokročilí pracovníci, dobrovolníci i supervizoři, kteří jsou v kontaktu s těmito službami.

¹¹⁹ Srov. ČECHLOVSKÝ, J., RACEK, J. Kořeny vzniku nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v České republice. in KLÍMA, P., a kol. *Kontaktní práce*, s. 303-304.

¹²⁰ Srov. tamtéž s. 304.

¹²¹ Srov. ČECHLOVSKÝ, J., RACEK, J. Kořeny vzniku nízkoprahových zařízení pro děti a mládež v České republice. in KLÍMA, P., a kol. *Kontaktní práce*, s. 305.

ČAS provádí také šetření kvality služeb NZDM a Streetworku.¹²²

3.3 Princip nízkoprahovosti

S neznalostí této služby se setkávám nejen u širší, ale i u odborné veřejnosti. Předpokládám, že jedním z důvodů je již samotné pojmenování služby, které může na mnohé působit velice abstraktně a těžko si pod ním představí, co vlastně taková služba nabízí a v čem může být prospěšná. Pojmenování Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež (zkratka NZDM) bylo původně pouze pracovním názvem Aleše Herzoga a pracovní skupiny vzniklé při České asociaci streetwork, která se zabývala ukotvením a definováním těchto služeb. Tento název měl být později na základě práce této skupiny nahrazen přesnějším pojmem, což se však od roku 2001 do současnosti nestalo.¹²³

Zároveň se také jedná o ryze český termín. Obdobná zařízení v zahraničí nesou pojmenování "open club", "youth club" nebo v německy mluvících zemích "Jugendklub"¹²⁴

Co má tedy ona nízkoprahovost vyjadřovat? Herzog uvádí především snížení bariér, díky kterým se mnoho sociálních služeb mívá se svými adresáty. Tyto bariéry mohou vznikat jak na straně adresátů, např. neochota vůbec službu vyhledat, neochota či neschopnost plnit podmínky, které jsou spojené s čerpáním běžných služeb, ale také obava ze stigmatiza, či postihu. Bariérami ze strany společnosti pak mohou být nedostatek pragmatického přístupu, neznalost funkčních řešení souvisejících s nedostatkem inovace, aj.¹²⁵

Nízkoprahové služby se zaměřují na ty, kteří nevyhledávají běžnou institucionalizovanou pomoc, své služby nabízejí v co nejpřirozenějším prostředí pro klienty a pro realizaci služby nevyžadují podrobné údaje o klientovi. Odstraňují psychologické, sociální i

¹²² Srov. tamtéž s. 305- 306.

¹²³ Srov. RACEK, J., HERZOG, A. Fenomén NZDM, tedy nízkoprahových zařízení pro děti a mládež in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 320

¹²⁴ Srov. tamtéž, s. 324

¹²⁵ Srov. HERZOG, A., Nízkoprahovost v praxi aneb jak pracovat s prahy in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 177

technické bariéry a na rozdíl od ostatních sociálních služeb nastavují své cíle velmi pragmaticky.¹²⁶

Pragmatickým nastavením cílů je myšlena skutečnost, že ačkoli zakázkou společnosti bývá často zabránění rizikovému chování, případně jeho definitivní odstranění, jsou si pracovníci vědomi že tato zakázka není reálná. Dochází tedy ke kompromisu požadavků společnosti a zájmů okrajové skupiny, či ohrožených jedinců a vzniká realističtější cíl-tedy minimalizování rizik spojených s rizikovým chování a dojednávání pravidel pokojného soužití obou stran.¹²⁷ Dalším příkladem pragmatičnosti je kontakt se skutečnými možnostmi a příležitostmi, které mají klienti v dané lokalitě. Pracovník si musí být vědom, jaká je klientova perspektiva a toho využít při práci s motivací.¹²⁸

Nedílnou součástí nízkoprahovosti je, jak píše Herzog, kontaktní práce "tady a teď". Jelikož o frekvenci a rozsahu kontaktu rozhoduje na rozdíl od nenízkoprahových služeb z velké části klient, pracovník se soustředí na daný okamžik, na to, co může společně s klientem udělat tady a teď. Neočekává se, že je klient na setkání s pracovníky zcela připraven a je nutné pracovat s tím "co je".¹²⁹

3.4 Cílová skupina

Podle Klímy a Jedličky je na rozdíl od většiny ostatních sociálních služeb téma cílové skupiny pro NZDM stále tématem diskuze. Klienty NZDM totiž nejsou jedinci odpovídající jedné shodné charakteristice, nýbrž proměnlivá uskupení dospívajících, u nichž je velmi těžké vysledovat zřejmé společné rysy. Jedná se o neformální skupiny teenagerů setkávajících se na určitém oblíbeném místě, trávící společně volný čas. Co je pro klienty NZDM shodné je, že jsou to buďto dlouhodobí nositelé konkrétního patologického jevu (např. závislost na návykových látkách, chroničtí pachatelé pouličních incidentů aj.) nebo mládež ohrožená sociálně nežádoucími jevy s případným epizodním výskytem patologického chování. Nicméně jednotlivci navštěvující NZDM nejsou

¹²⁶Srov. tamtéž, s. 178

¹²⁷Srov. tamtéž, s. 185

¹²⁸Srov. tamtéž, s. 180

¹²⁹Srov. tamtéž, s. 179

stejnorodou skupinou, nemají shodnou psychosociální charakteristiku a nemají ani identické sociální potřeby (např. všichni nejsou nezaměstnaní, bez vzdělání, chudí).¹³⁰

Přesto existuje následující oficiální definice cílové skupiny NZDM:

"Cílovou skupinou NZDM jsou děti a mládež, které:

a) zažívají nepříznivé sociální situace

Jde o:

- *konfliktní společenské situace*
- *obtížné životní události*
- *omezující životní podmínky*

b) jsou ve věkových skupinách:

- *od 6 do 12 let*
- *od 13 do 18 let*
- *od 19 do 26 let*

c) žijí nebo se pohybují v konkrétní lokalitě, kterou lze vymezit:

- *sociálně*
- *geograficky*

d) vztahují se k nim další (doplňkové) charakteristiky:

- *nemohou nebo nechtějí se zapojit do standardních volnočasových aktivit*
- *vyhýbají se standardním formám institucionalizované pomoci a péče*
- *dávají přednost neproduktivního trávení volného času*
- *dávají přednost trávení volného času mimo rodinu, či jinou sociální skupinu*

¹³⁰Srov. KLÍMA, P., JEDLIČKA, R. Sociálně pedagogická práce s dětmi a mládeží v tíživých životních situacích v nízkoprahovém kontextu in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 11-13

- *mají životní styl, díky kterému se dostávají do konfliktů, který je ohrožující pro ně samé nebo jejich okolí*
- *nepřicházejí s jasnou zakázkou, nebo ji nedovedou či nechtějí definovat tak, jak to vyžadují jiné typy služeb.*¹³¹

Ráda bych se ještě zastavila u pojmů nepříznivá životní situace, riziková mládež a mládež ohrožená sociálně nežádoucími (nebo také sociálně patologickými) jevy. Právě tak jsou totiž nejčastěji klienti NZDM nazýváni.

Podle zákona o sociálních službách se nepříznivou životní situací rozumí neschopnost osoby dostatečně zabezpečovat a uspokojovat své životní potřeby z důvodu věku, zdravotního stavu, pro krizovou sociální situaci, životní návyky, sociálně znevýhodňující prostředí, způsobu života vedoucího ke konfliktu se společností, nebo kvůli ohrožení práv a zájmů trestnou činností jiné osoby. Zároveň nejsou tyto životní potřeby dostatečně zabezpečeny ani jiným způsobem.¹³²

Matoušek zmiňuje, že historicky můžeme problematiku rizikové mládeže datovat do novověku. V tomto období dochází k mnoha společenským změnám. Slábnou systémy společenské kontroly, kterými bývali církev, vrchnost, širší rodina, ale i sousedé. Dochází k prodlužování doby na přípravu povolání a obecně stoupají požadavky na vzdělání a kvalifikaci. Dítě je tedy po dlouhou dobu v péči neosobních vzdělávacích institucí, které vyvíjejí velký tlak na výkon, ale nezabývají se osobnostním vývojem dítěte. Dále roste vliv vrstevnické skupiny na jednotlivce. Čím je menší vliv rodiny, tím je větší vliv problematických faktorů.¹³³

Postupem času začalo docházet ke zvýšení preference materiálních hodnot u některých skupin obyvatelstva, k většímu tlaku na vlastní rozhodování, pluralitě názorů a nárůstu osobní svobody. Je důležité zmínit také to, že některé projevy problémového chování, které jsou dnes zjevné, byly v minulosti latentní či pečlivě skrývané (projevy rasových a nacionalistických postojů, drogová problematika aj.).¹³⁴

¹³¹Srov. ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 4 [online]

¹³² Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 3.

¹³³ Srov. MATOUŠEK, O., Sociální práce s rizikovou mládeží in MATOUŠEK, O. a kol., *Sociální práce v praxi*, s. 267-268

¹³⁴ Srov. MACEK, P. *Adolescence*, s. 109-110

Podle Jedličky s Kot'ou otázkou nadále zůstává, co lze vlastně považovat za normalitu. Je velice pravděpodobné, že normalita může znamenat pojetí tak průměrné osobnosti, která se prakticky nikde nevyskytuje. Existuje zde totiž obrovský prostor individuálních projevů sociálního jednání, která nepatří ani pod nálepku zcela průměrného jednání ani pod nálepku odchylek, kterým je připsán status patologického jednání.¹³⁵

Slovník sociální práce pod pojmem sociální selhání uvádí následující: " *Společenský neúspěch ohrožující svého nositele, případně další lidi. V nejužším anglosaském pojetí zahrnuje: kriminální chování, závislost na alkoholu, na nealkoholových drogách, hráčství, sebevražedné jednání, nezaměstnanost, předčasné ukončení povinného vzdělávání u dětí, těhotenství před dosažením hranice dospělosti. V širším evropském pojetí zahrnuje navíc: život bez domova na ulicích, prostituci, příslušnost k sektám. U nás dosud tradovaný pojem sociální patologie má podobný obsah.*"¹³⁶

Pedagogický slovník uvádí tři nejčastější typy rizikového chování- zneužívání návykových látek, negativní chování v reprodukční oblasti (předčasný sex, střídání partnerů, riziko pohlavních nemocí a předčasného otěhotnění) a negativní psychosociální chování (agresivita až kriminalita, poruchy chování, deprese až sebevražedné jednání, poruchy školního prospívání, nedokončení školní docházky a následná nezaměstnanost).¹³⁷

3.5 Cíle

Obecné cíle těchto služeb jsou definovány v Pojmosloví NZDM takto:

- *podporu pro zvládnutí obtížných životních událostí*
- *snížení sociálních rizik vyplývajících z konfliktních společenských situací, životního způsobu a rizikového chování*
- *zvýšení sociálních schopností a dovedností*

¹³⁵ Srov. JEDLIČKA, R., KOŤA, J. *Aktuální problémy výchovy. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže.* s. 28-34

¹³⁶ MATOUŠEK, O., *Slovník sociální práce*, s. 202-203

¹³⁷ Srov. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*, s. 201

- *podporu sociálního začlenění do skupiny vrstevníků i do společnosti, včetně zapojení do dění místní komunity*
- *nezbytnou psychickou, fyzickou, právní a sociální ochranu během pobytu v zařízení a podmínky pro realizaci osobních aktivit*
- *zlepšovat kvalitu jejich života*
- *předcházet nebo snížit zdravotní rizika související s jejich způsobem života*
- *lepší orientaci v jejich sociálním prostředí*
- *podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace.*¹³⁸

Jednotlivá zařízení pak na základě výše uvedených cílů sestavují vlastní a konkrétnější cíle s ohledem na lokalitu, specifika cílové skupiny, která zařízení navštěvuje atd.

Pro příklad bych ráda uvedla cíle zařízení NZDM Cross ve Strakoniciích, ve kterém pracuji. Cíle v našem zařízení máme směřované nejen na klienty, ale také směrem k institucím a společnosti. Dále pracujeme s cíli krátkodobými, které jsou často dány aktuální situací na klubu, a dlouhodobými cíli.

CÍLE NZDM CROSS (Strakonice):

směrem k uživatelům služby

- Předcházet rizikovému chování a sociálnímu vyloučení u cílové skupiny
- Vytvořit bezpečný prostor pro trávení času a řešení aktuálních problémů
- Podporovat zvládání obtížných životních situací
- Snížení rizik vyplývajících z konfliktních sociálních situací, životního stylu a rizikového chování
- Zvýšení sociálních schopností a dovedností

¹³⁸ ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 4 [online]

- Podpora začlenění do komunity vrstevníků i společnosti a zapojení do dění místní komunity
- Zlepšení orientace v sociálním prostředí
- Vytvořit podmínky k řešení nepříznivé situace klienta
- Vytvořit bezpečné místo, kde lze trávit volný čas
- Poskytnout prostor pro osobní kreativní vyjádření
- Navázání důvěrného respektujícího vztahu mezi pracovníky a klienty
- Poskytovat poradenství

směrem k institucím a společnosti

- Být partnerem institucím organizacím zabývajících se prevencí rizikového chování u mládeže
- Spolupracovat s místní komunitou na projektech a plánování strategií směřujících ke snížení ohrožení mládeže a mladých dospělých na Strakonicku sociálně nežádoucími jevy a sociálním vyloučením.

Krátkodobé cíle

- kontinuální práce s klienty
- omezení krádeží v zařízení, nastavení transparentního postupu v případě krádeží, který bude srozumitelný klientům
- vytvořit prostor pro mladší klienty, oddělit je od starších
- vytvořit prostor pro individuální konzultace

Strategické (dlouhodobé) cíle

- stabilní otevírací doba pro klienty
- stabilní tým
- spolupráce s OSPOD a PMS
- zapojení do EVS¹³⁹

3.6 Poskytované služby

Zákon o sociálních službách rozděluje služby NZDM do čtyřech kategorií na:

"a) výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti,

b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím,

c) sociálně terapeutické činnosti,

d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí."¹⁴⁰

V praxi se však běžně stává, že konkrétní nabízená služba spadá do více než jedné z těchto kategorií.

Při popisu jednotlivých služeb vycházím z Pojmosloví NZDM, jelikož jím se řídí, nebo by alespoň měla, všechna NZDM v České republice a přidávám své vlastní zkušenosti z několikaleté praxe

Pobyt v zařízení: Pobyt v zařízení je tou nezákladnější službou poskytující klientům sucho, teplo, světlo a místo k odpočinku a trávení volného času v bezpečném prostoru.¹⁴¹ Je to tedy samotné bytí v NZDM bez čerpání dalších níže uvedených služeb.

Kontaktní práce: Jedná se o nejčastěji vykazovanou službu, jejíž obvyklou podobou je rozhovor mezi pracovníkem a klientem, který je zacílený na vytváření a upevňování vzájemného vztahu a prohlubování důvěry klienta, hledání hranic komunikace.¹⁴² V praxi

¹³⁹ Srov. Operační manuál NZDM Cross

¹⁴⁰ Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 62.

¹⁴¹ Srov. ČAS, o.s. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 7 [online]

¹⁴² Srov. tamtéž s. 5- 6.

se jedná o neformální rozhovor, někdy o pouhé prohození pár vět, mapující klientovo rozpoložení, aktuální situaci, co je u něj nového, jak se mu daří, případně "poklábosení" na aktuální téma (ať už téma z klientova života, z klubu či médií).

Situační intervence: K situační intervenci dochází ve chvíli, kdy pracovník vstupuje do interakce mezi klienty, reflektuje situaci, která na klubu nastala a vytvoří či zvýrazní výchovný efekt nastalé situace.¹⁴³ Nejčastěji k situačním intervencím dochází v případě porušení pravidel zařízení nebo při konfliktu klientů.

Informační servis: V rámci informačního servisu poskytuje pracovník klientovi specifické informace zaměřené nejčastěji na základní instrumentální témata (např. škola, rodina, shánění brigády, vztahy), sociálně právní a zdravotní témata (právní normy, bezpečný sex, rizika užívání návykových látek). Informační servis probíhá ústní formu, někdy je doplněn písemnou formou- letáky, vytištěné informace. Pro podávání informací není tolik důležité soukromí, jako např. pro poradenství, proto informační servis nejčastěji probíhá v kontaktní, tedy hlavní místnosti, klubu.¹⁴⁴ V současné době začíná stále více NZDM aktivně využívat sociální sítě, především facebook a právě jednou z forem využití je poskytování informačního servisu, případně poradenství formou chatu s klientem.

Poradenství: Odehrává se formou rozhovoru pracovníka s klientem, nejčastěji v konzultační místnosti, která nabízí dostatečné soukromí. Poradenství obsahuje vyhodnocení situace, nabídku rady, informací a řešení vedoucí k odstranění obtíží. Jde o řešení aktuálních problémů a zvyšování kompetence uživatele tyto problémy řešit. Poradenství v NZDM se nejvíce zaměřuje na záležitosti vztahů, rodiny, sexu, návykových látek, školy, volného času, sociálně právní záležitosti.¹⁴⁵ Jak jsem uvedla již u předchozí služby, v současné době mnohá NZDM nabízejí i poradenství prostřednictvím internetu, přesto je stále upřednostňován osobní kontakt s klientem a je odkazován na návštěvu zařízení.

Krizová intervence: Jedná se o diagnosticko - terapeutický přístup přispívající klientovi ke zvládnutí krizové situace, ve které se vyskytl a kterou sám nezvládá. Rozsah intervence závisí na tom, zda pracovník je kvalifikován pro krizovou intervenci.¹⁴⁶ "Kvalifikovaná

¹⁴³Srov. tamtéž s. 6.

¹⁴⁴ Srov. RACEK, J., HERZOG, A. Fenomén NZDM, tedy nízkoprahových zařízení pro děti a mládež in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 326

¹⁴⁵ Srov. ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 6 [online]

¹⁴⁶ Srov. tamtéž s. 6

*pomoc by měla vycházet z hodnocení toho, co krizi vyvolalo, z posouzení klientových současných vztahů, z hodnocení jeho psychického stavu, z úrovně klientovy životní adaptace před krizí, ze způsobu, jak dříve klient zvládal analogické situace, a z toho, jak se na aktuální krizi klient sám adaptoval. Cílem krizové intervence je posílení klientových adaptačních schopností, tj. usnadnit mu komunikaci s okolím, umožnit náhled na rozsah problému, pomoci mu vyjádřit emoce, posílit sebedůvěru, aktivovat zdroje podpory v jeho okolí a podpořit účelná řešení problému."*¹⁴⁷

Zprostředkování dalších služeb (doprovod): jedná se o dojednání návazné služby v nejen v dalších sociálních zařízeních, fyzický doprovod do těchto zařízení a asistenci při jednáních v těchto zařízeních.¹⁴⁸ V praxi se nejčastěji setkávám s objednáváním nezletilých klientek na gynekologii a případným doprovodem, případně s kontaktováním adiktologických služeb.

Kontakt s institucemi ve prospěch uživatele: Z mé zkušenosti se nejčastěji jedná o komunikaci s OSPOD, DD, případně PMS a to v případech, kdy je klientovi těchto služeb doporučeno, či nařízeno navštěvovat také NZDM (většinou se jedná o konkrétní službu jakou je např. doučování). Pojmosloví popisuje tuto službu následovně: jedná se o intervence realizované pracovníkem a institucí návazné péče nebo dalších institucí, které ovlivňují uživatelův život. Kontakt je realizován se souhlasem a vědomím uživatele.¹⁴⁹

Případová práce-dlouhodobé individuální plánování: viz. samostatná podkapitola

Skupinová práce: Slovník sociální práce uvádí, že cílem skupinové práce je zlepšení kvality života celé skupiny nebo podpora individuálních potřeb jednotlivých členů skupiny. K této změně má dojít v sociálním fungování skupiny nebo běžném životě účastníků.¹⁵⁰ Může se jednat o pracovníkem řízené debaty na určitá témata (alkohol, marihuana, bezpečný sex,...) nebo společné tvořivé aktivity na klubu. V NZDM Cross pro klienty několikrát ročně připravujeme zážitkově pedagogické programy zaměřené na preventivní témata a témata, která jsou na klubu aktuální (výběr školy, téma konfliktů,...)

¹⁴⁷ MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, Portál: Praha, 2008, s. 91

¹⁴⁸ Srov. RACEK, J., HERZOG, A. Fenomén NZDM, tedy nízkoprahových zařízení pro děti a mládež in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 326

¹⁴⁹ Srov. ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 6 [online]

¹⁵⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*, s. 190

Práce s blízkými osobami: Může obsahovat informační servis a poradenství blízkým osobám uživatele (rodiče, kamarádi, partneři, ...). Nelze realizovat bez souhlasu klienta.¹⁵¹ Z mé zkušenosti je využíváno klienty, kteří mají neshody s rodiči a rádi by tuto situaci změnili. Nejčastěji se pak dohodneme, že přijdou i s rodiči a společně o situaci pohovoříme, někdy za námi posílají jen samotné rodiče a nám dávají souhlas říci rodičům, jak vidí situaci oni. Dalším příkladem z praxe bývají rodiče našich klientů, kteří se snaží vyřešit nepříznivou situaci, ve které se jejich dítě nachází a společně s ním se dohodnou, že se k nám mohou přijít informovat na určité (v písemném souhlasu klienta přesně definované) informace ohledně svého dítěte a poradit se, jak dále postupovat při řešení situace.

Volnočasové aktivity: Aktivity, které poskytují klientům zařízení náplň volného času. Pojmosloví NZDM vymezuje několik kategorií těchto aktivit. Těmi nejzákladnějšími jsou jednoduché instrumentální aktivity, jako je poslech hudby, hraní stolních her, kreslení atd. To jsou aktivity, které realizují klienti z vlastní vůle a vlastní aktivitou, zařízení pouze poskytuje vybavení a materiál. Druhou kategorií jsou složitější volnočasové aktivity, mezi které může patřit například hra na hudební nástroj ve zkušebně, využívání počítačové či taneční místnosti, ani zde není velká role pracovníka a jedná se o aktivity, které klient nejčastěji realizuje sám, případně se skupinou přátel. Tyto dva druhy volnočasových aktivit jsou každodenní součástí většiny NZDM a jsou jedním z největších lákadel pro nově příchozí zájemce o službu. Další volnočasové aktivity již nejsou tak časté a jsou náročnější na organizaci pro pracovníky a vyžadují zájem a motivaci klientů. Mezi ně patří akce iniciované samotnými klienty (např. uspořádání turnaje ve stolním fotbálku), akce sloužící ke zpestření rutiny (přespávací a výjezdní akce, vystoupení klientů aj.) a dílny, které mohou být jak pravidelné, tak nepravidelné a na jejich realizaci je zajištěn konkrétní interní či externí lektor.¹⁵²

Volnočasové aktivity jsou nejvyužívanější službou většiny NZDM a mohlo by se zdát, že tato služba nabízí totéž, co střediska volného času (dále SVČ). Částečně ano, avšak rozdíl je v pojetí volnočasových aktivit. Zatímco SVČ vidí volnočasové aktivity jako cíl, v

¹⁵¹ Srov. RACEK, J., HERZOG, A. Fenomén NZDM, tedy nízkoprahových zařízení pro děti a mládež in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 327

¹⁵² Srov. ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 7 [online]

NZDM je volnočasová činnost vnímána jako prostředek, jak být spolu, prostředek k navázání hlubšího vztahu pracovníka s klientem.¹⁵³

Preventivní, výchovné a pedagogické programy: Tyto speciální programy vychází z potřeb cílové skupiny a lokality, kde se NZDM nachází.¹⁵⁴ Reagují na aktuální témata a nejčastěji probíhají formou přednášek a besed, často s pracovníky návazných služeb (kontaktní centra, streetwork aj.)

Dlouhodobé programy: Programy obsahují předávání specifických znalostí, nácvik specifických dovedností a chování. Mají vlastní strukturu v rámci provozu NZDM (program, cíle, cílová skupina, evaluační mechanismy). Součástí je evaluace výsledků. Jejich uplatňování probíhá prostřednictvím standardních výkonů NZDM, především: kontaktní práce, situační intervence, informační servis uživatelů, poradenství, besedy, diskuse, komponované pořady. Tyto složky jsou vzájemně provázány.¹⁵⁵ Konkrétním příkladem může být roční program, který jsme realizovali v NZDM Cross za spolupráce s Úřadem práce, který měl za cíl rozvoj schopností a dovedností pro nástup na střední školu či učiliště (besedy, workshopy, exkurze, zážitkově pedagogické aktivity) a následné zvládnutí obtíží v nové škole. V tomto případě se jednalo o cyklus několika na sebe navazujících programů.

Doučování: Může se jednat jak o jednorázovou pomoc s domácím úkolem nebo vysvětlení ve škole nepochopené látky, tak o dlouhodobý proces pravidelného doučování. Nemusí se však vždy jednat pouze o školní látku, ale patří sem také doučování některých osobních či společenských návyků např. hygiena, hospodaření s penězi apod. V NZDM probíhá doučování nejčastěji individuálně.¹⁵⁶

¹⁵³ Srov. FROULÍKOVÁ, M., ČERNÁ, I., Specifika individuálního plánování v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež in KOLEKTIV AUTORŮ, *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, s. 180

¹⁵⁴ Srov. ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* pojmosloví s. 7 [online]

¹⁵⁵ Srov. tamtéž s. 8

¹⁵⁶ Srov. RACEK, J., HERZOG, A. Fenomén NZDM, tedy nízkoprahových zařízení pro děti a mládež in KLÍMA, P. a kol. *Kontaktní práce*, s. 327

3.7 Individuální plánování v NZDM

Spolu s příchodem Národních standardů kvality sociálních služeb přichází v roce 2002 také pojem individuální plánování (dále jen IP). Tento pojem můžeme jednoduše chápat jako dojednávání, jakým způsobem a s jakým zaměřením bude podpora a péče konkrétnímu uživateli poskytnuta.¹⁵⁷ Tato definice Haicla a Haiclové se mi ale zdá poněkud zavádějící a IP by mohlo být chápáno jen jako strohá formalita a tou, minimálně v NZDM, určitě není.

Přikláním se tedy k Bickové a Hrdinové, že je v první řadě důležité si uvědomit, že IP není jednorázová záležitost, ale proces, který má svůj vývoj a dynamiku. Někdy je velmi živý, jindy se na chvíli "nemůžeme hnout z místa". IP někde začíná, určitým způsobem se děje, vyhodnocuje se a plynule pokračuje nebo se začíná znovu. To, co se děje nebo neděje v průběhu plánování mezi klientem a pracovníkem je proces mnohem důležitější než pouhá formální existence individuálního plánu. Hlavní podstatou je tedy lidské setkání a dialog.¹⁵⁸

Klíčový pracovník

Vítová vysvětluje, že každý klient sociální služby má na základě zákona o sociálních službách přiděleného svého klíčového pracovníka, tedy jednoho z pracovníků daného zařízení, který nese zodpovědnost za IP a proces služby. Přiřazování klíčových pracovníků klientům by nemělo být čistě náhodné, naopak je důležité brát v potaz vzájemné sympatie a nesympatie pracovníka a klienta, jejich dosavadní vzájemné vztahy a kvalitu komunikace. Klíčový pracovník je často nejen partnerem pro naplánování a průběh služby, ale také důvěrníkem. Někým, na koho se může kdykoli klient obrátit, kdo mu rozumí, komu se může svěřit a s kým se cítí bezpečně.¹⁵⁹ Bicková s Hrdinovou definují vztah klíčového pracovníka a klienta jako nedirektivní a postavený na partnerství a vzájemném respektu, bezpečí a důvěře. Plánování služby je cestou ke klientovi, který

¹⁵⁷ Srov. HAICL, M., HAICLOVÁ, V., Individuální plánování v sociálních službách v ČR in KOLEKTIV AUTORŮ, *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, s. 23- 26

¹⁵⁸ Srov. BICKOVÁ, L., HRDINOVÁ, D., Proces individuálního plánování in KOLEKTIV AUTORŮ, *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, s. 73- 74

¹⁵⁹ Srov. VÍTOVÁ, M., Jsem klíčový pracovník in KOLEKTIV AUTORŮ, *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, s. 115

vnímá zájem klíčového pracovníka o svou osobu. Zároveň témata, se kterými se pracuje, otevírají pracovníkovi cestu k osobnostnímu i profesnímu růstu. Můžeme tedy říct, že je tento proces i cestou k pracovníkovi, který se skrze proces IP učí vnímat myšlenky, emoce a prožitky, a to nejen klientovi, ale i své.¹⁶⁰

Jak uvádí Vítová, IP je dlouhodobý a nekončící proces, díky kterému se sociální pracovník stále zdokonaluje. Osvojuje si další dovednosti, používá své osvědčené postupy, rozvíjí svou kreativitu a tím rostou jeho kompetence. Důležitým momentem je pracovníkova konfrontace s dokonalostí. Uvědomění si, že nic není zcela dokonalé a nebude tomu tak ani v případě IP.¹⁶¹

Možnosti IP v NZDM

Již jsem zmiňovala, že povinnost vedení IP ukládá zákon o sociálních službách všem registrovaným sociálním službám. Přesto má IP v jednotlivých typech zařízení svá jistá specifika vycházející z charakteristiky cílové skupiny i samotné služby. V NZDM pracujeme s dvěma typy IP.

1. Plánování krátkodobé zakázky (IP "Tady a teď")

Jedná se o klientské zakázky, které se dají vyřešit během jedné návštěvy zařízení. Například během rozhovoru pracovníka s klientem vyjde najevo, že je předvolán k policejnímu výslechu. Klient nikdy v této situaci nebyl. Neví, kde je policejní stanice, co si má vzít k výslechu na sebe a jak se oři výslechu chovat. Pracovník zodpoví jednotlivé klientovi nejasnosti, podívá se společně s klientem na mapu a ukáže mu, kde se stanice nachází, připraví klienta na situace, ke kterým může u výslechu dojít. Klient je v danou chvíli s takto splněnou zakázkou spokojen a nepotřebuje další služby.¹⁶² Může se jednat ale

¹⁶⁰Srov. BICKOVÁ, L, HRDINOVÁ, D., Proces individuálního plánování in KOLEKTIV AUTORŮ, *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, , s. 74

¹⁶¹ Srov. VÍTOVÁ, M., Jsem klíčový pracovník in KOLEKTIV AUTORŮ, *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, , s. 118

¹⁶² Srov. FROULÍKOVÁ, M., ČERNÁ, I., Specifika individuálního plánování v nízkoprahových zařízeních pro děti a mládež in KOLEKTIV AUTORŮ, *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*, s. 182- 183

i o mnohem méně závažnou situaci, jako je naučení se nové stolní hry nebo připravení referátu do školy.

2. Plánování dlouhodobé zakázky

Klient přichází s konkrétní potřebou či problémem. Pracovník s klientem společně vydefinují konkrétní cíl, který má být naplněn a jednotlivé kroky, které jsou k jeho dosažení zapotřebí, po těchto krocích následují společné revize IP. V rámci revizí pracovník zjišťuje, zda dochází k naplňování IP. IP je uzavřen ve chvíli, kdy je cíle dosaženo, případně pokud přijde klient s tím, že v IP nechce pokračovat, nebo nastane jiná akutní situace, kterou je potřeba řešit.¹⁶³ Tak popisují dlouhodobé IP Froulíková s Černou.

V NZDM Cross ve Strakonících rozdělujeme tento typ IP na "úkol" a "příběh".

V případě "úkolů" klient s pracovníkem jasně definují cíl a konkrétní kroky, které vedou k jeho dosažení. IP je splněn během několika návštěv, v relativně krátkém časovém rozmezí. Například klient má obavu, že neuspěje u zkoušek v autoškole, které ho čekají za 14 dní. Dohodne s pracovníkem, že bude každý den chodit a pracovník jej vyzkouší z předem domluveného okruhu otázek. IP je ukončeno ve chvíli, kdy klient uspěje u závěrečných zkoušek.

IP "příběh" je komplexnější než "úkol" a sleduje životní příběh klienta, všímá si důležitých mezníků v jeho životě, odráží nepříznivou životní situaci klienta a její vývoj. Reflektuje změnu prostřednictvím dlouhodobé intervence pracovníka, a také prostřednictvím dokončených kratších IP, jakými jsou tady a teď a úkol.

¹⁶³ Srov. tamtéž, s. 183

4. LIDSKÁ DŮSTOJNOST

V předchozích kapitolách jsem představila cílovou skupinu, které se má práce týká a NZDM jako zařízení, které umožňuje efektivní práci s ní. Vzhledem k tomu, že je NZDM sociální službou, ráda bych nyní představila pojmy lidská důstojnost a lidská práva, jako část etické dimenze, na které je sociální práce založena.

4.1 Historický vývoj pojmu lidská důstojnost

Pro lepší pochopení současného pojetí vidím jako důležité zmínit alespoň ve zkratce vývoj pojetí důstojnosti člověka v jednotlivých historických etapách.

4.1.1 Antika

McCruden shrnuje antické chápání člověka jako lidské bytosti, která se od zvířat liší schopností rozumového uvažování. Oproti zvířatům se lidé mohou rozvíjet studiem a rozumovou reflexí. Smyslové potěšení je jen přibližuje zpět k ostatním živočichům a je tedy pro lidskou bytost nehodné. Z toho vyplývá, že důstojnost si v období antiky mohl člověk zasloužit vlastním úsilím a byla vázána na jeho sociální status a roli ve společnosti, která s sebou nesla určité výsady. Stejně tak ji mohl svým nevhodným chováním ztratit.¹⁶⁴ Prvním, kdo s těmito myšlenkami přišel, byl Cicero, který jak uvádí Mahlman, vnímal člověka také jako jedinou bytost schopnou estetického cítění a rozlišování mravné chování od nemravného. Cicero navazoval na stoické myšlenky. Například již Panaitios byl přesvědčen, že člověk není zcela podřízen přírodním zákonitostem, ale má dar kreativity, díky kterému si může vytvořit svůj vlastní "druhý svět".¹⁶⁵

¹⁶⁴Srov. MCCRUDEN, CH. Human dignity and the judicial interpretation of human right in *The European Journal of International Law*, , s. 656- 657 [online]

¹⁶⁵ Srov. MAHLMANN, M., *Elemente einere thischen Grundrechts theorie*. s. 109-110

4.1.2 Středověk

Bůh stvořil člověka k obrazu svému, tak zní hlavní myšlenka středověkého pojetí lidské důstojnosti. Člověk jako jediný ze všech stvoření je schopen poznání a milování svého stvořitele a také je schopen vlastního sebepoznání. Má tak hodnotu sám o sobě. Není jen něčím, ale někým.¹⁶⁶ Z tohoto McCrudenovo shrnutí člověka jako obrazu Božího na zemi můžeme odvodit lidskou dominanci nad ostatními bytostmi. Nejznámějšími myšlenkami z období středověku jsou myšlenky Tomáše Akvinského. Mahlman uvádí, že pro porozumění jeho chápání lidské přirozenosti, která je člověku dána Bohem, je důležité pochopení samotného Boha Akvinským. Akvinský vyzdvihuje především racionální rozměr Boha, který je nadaný teoretickým i praktickým rozumem a svým jednáním zamýšlí činit dobro. Pro zachování řádu universa vytvořeného Bohem je zapotřebí bytosti, která je obdařena svobodnou vůlí a schopna být účelem sama o sobě. Akvinský zakládá důstojnost člověka právě na kvalitách, které jej připodobňují Bohu, naopak hříšné jednání, které je v rozporu s Božími záměry člověka důstojnosti zbavuje.¹⁶⁷

4.1.3 Renesance

Renesance navazuje na myšlenky středověku, především na dar rozumu, kterým Bůh obdaroval člověka a upozaduje náboženské prvky v pohledu na člověka. Picodella Mirandola, autor nejvýznamnějšího díla O důstojnosti člověka, vidí jako základ důstojnosti možnost zvolit si, čím chce být.¹⁶⁸ Důvodem lidské výjimečnosti je variabilita způsobů chování. Důstojnost každého člověka není dána tím, zda je jeho jednání v souladu s morálkou společnosti či Božími příkázáními, ale pramení ze schopnosti svobodného jednání. Člověk si může vybrat, zda poklesne na nižší zvířecí úroveň, nebo se povznese k vyššímu cíli.¹⁶⁹

¹⁶⁶Srov. MCCRUDEN, CH. Human dignity and the judicial interpretation of human right in *The European Journal of International Law*, , s. 658 [online]

¹⁶⁷ Srov. MAHLMANN, M., *Elemente einere thischen Grundrechts theorie..* s. 122- 123

¹⁶⁸Srov. MCCRUDEN, CH. Human dignity and the judicial interpretation of human right in *The European Journal of International Law*, , s. 659 [online]

¹⁶⁹ Srov. PICO DELLA MIRANDOLA, G., *O důstojnosti člověka.*, s. 57

4.1.4 Osvícenství

V osvícenství se lidská důstojnost neodvívá nábožensko- duchovním pojetím člověka, ale rozvíjí se filosofickým směrem. Nejvýznamnějším myslitelem zabývajícím se lidskou důstojností je v této době bezesporu Kant, který již samotné člověčenství vidí jako důstojnost. Právě díky této myšlence je Kant často vnímán jako otec moderního pojetí lidské důstojnosti. Každý člověk je tedy účelem sám o sobě a nemůže být chápán pouze jako prostředek pro konání druhých.¹⁷⁰ Kant ve své knize *Základy metafyziky* vysvětluje, že vše má svou hodnotu, která může být pojmána jako cena, nebo jako důstojnost. To, co má cenu je nahraditelné a to co je nad jakoukoli cenu povzneseno, má důstojnost. Člověk je tedy podle něj nenahraditelným. Každý má právo na svobodné hledání vlastní blaženosti, avšak vlastní svoboda nesmí nijak omezovat svobodu druhého. Klade tedy důraz na vzájemný respekt lidských bytostí a tomu přizpůsobené jejich jednání.¹⁷¹

Rousseau oproti Kantovi kladl do popředí namísto svobody především rovnost a bratrství. Ačkoli se Velké francouzské revoluce, která byla dalším velkým mezníkem v otázce lidské důstojnosti, nedožil, právě na jeho myšlenky se odvolávala. Deklarací práv člověka a občana z roku 1789 pak byla důstojnost jako výsada ve šlechtickém slova smyslu přenesena na každého občana.¹⁷²

Z Kanta i Rousseau vycházel Schiller, který důstojnost viděl ve schopnosti dostat morálním povinností navzdory přirozeným lidským pudům. Do popředí tedy stavěl lidskou vůli pudům nepodlehout a neklesnout na úroveň zvířete. Takové jednání je v souladu s rozumem a Schiller ho považuje za důstojné.¹⁷³

¹⁷⁰Srov. MCCRUDEN, CH. Human dignity and the judicial interpretation of human right in *The European Journal of International Law*, , s. 659- 660 [online]

¹⁷¹ Srov. KANT, I., *Základy metafyziky mravů*, s. 83.

¹⁷²Srov. MCCRUDEN, CH. Human dignity and the judicial interpretation of human right in *The European Journal of International Law*, , s. 660 [online]

¹⁷³Srov. SCHILLER, F. O původu a důstojnosti. in SOBOTKA, M. *Výbor z filozofických spisů*., s. 113- 17

4.2 Současná definice lidské důstojnosti

Definici lidské důstojnosti jako statusu člověka, který garantuje každému osobnostní, sociální i životní podmínky tak, aby bylo za všech okolností respektováno postavení každého jednotlivce jako plnohodnotného člena společnosti vylučující jeho znevážení, uvádí ve Státovědě Pokorný.

Wágnerová s Bartošem interpretují lidskou důstojnost jako nejvyšší ústavní princip, který není a ani nikdy být nemůže podřízen ostatním základním právům a jejich hodnotám, jelikož se nachází v jejich samotném základu.¹⁷⁴

Fisher s Milhartem přisuzují člověku důstojnost z podstaty jeho samého. O tuto důstojnost nemůže člověk přijít svou neschopností, svým selháním, trestnou činností, stářím ani umíráním. Nemůže ji ztratit vůbec ničím a nikdo mu ji nemůže vzít. Každý má svou důstojnost pro sebe samého a má právo na úctu i v případě toho, že sám svým chováním pod lidskou důstojnost klesl.¹⁷⁵

Griffin poukazuje na schopnost sebeuvědomění, vědomí si vlastní minulosti a budoucnosti, jejího rozmyšlení, hodnocení a snahu o uskutečnění svých představ jako na typicky lidské. A lidská práva pak jako nezbytná pro ochranu realizace člověka jako autonomního a svobodného jedince.¹⁷⁶

4.3 Lidská práva

Proto, aby nedocházelo k upírání lidské důstojnosti jednotlivcům ani skupinám, začalo od 17. století docházet k definování konkrétních lidských práv, která byla postupně ukotvována v národních i mezinárodních legislativních dokumentech.

Klíma popisuje lidská práva rozdělená do čtyř generací, podle doby jejich ustanovení. Práva první generace byla formulována již v období 17.- 19. století. Jedná se o práva přímo související s fyzickou existencí člověka. Patří mezi ně např. právo na život, na osobní svobodu nebo na svobodu pohybu. Bývají také nazývána jako základní lidská práva

¹⁷⁴Srov. BAROŠ, J., in WÁGNEROVÁ, E., *Listina základních práv a svobod: komentář*. s. 60- 61.

¹⁷⁵Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R., *Etika a lidská práva v sociální práci.*, s. 107

¹⁷⁶Srov. GRIFFIN, J., *On Human Rights.*, s. 32- 34

a svobody, které stát garantuje, ale nejsou na něm závislá. Práva druhé generace se začínají formovat na přelomu 19. století a mají souvislost se životem člověka ve společnosti. Jedná se o práva, která souvisejí s existencí státu, a tak se nazývají právy politickými. Zahrnují např. právo na svobodu projevu a svobodu tisku, volební právo aj. Práva třetí generace určují úroveň a kvalitu života. K jejich prosazování začalo docházet ve 20. letech 20. století, ale nejvíce až po 2. světové válce. Do této kategorie spadají práva sociální a kulturní a hospodářská jako např. právo na uspokojivé pracovní podmínky nebo zabezpečení v nemoci a stáří. Do 70. let 20. století se začala formulovat lidská práva čtvrté a prozatím poslední generace, mezi která patří např. právo na příznivé životní prostředí, právo na ochranu před zneužitím informací, ale i právo na obhajobu či právo na zákonného zástupce a přiměřenou dobu řízení.¹⁷⁷

4.4 Legislativní zakotvení lidských práv a svobod

V reakci na hrůzy dvou světových válek, které znamenaly výrazné popření lidské důstojnosti, začaly vznikat ústavy a mezinárodní dokumenty o lidských právech. Také instituce, normy a procedury na mezinárodní úrovni, které lidská práva prosazují a kontrolují jejich naplňování.¹⁷⁸

4.4.1 Všeobecná deklarace lidských práv a svobod

Všeobecná deklarace lidských práv a svobod byla přijata valným shromážděním OSN v roce 1948. V současné době je přeložena do 360 jazyků. Její účelem je sloužit jako měřítko dobrého a špatného na jejímž základu je možné budovat spravedlivou a důstojnou budoucnost pro lidi na celém světě. Je mocným nástrojem v boji proti útlaku, beztrestnosti a snižování lidské důstojnosti

Přiznává všem lidem ekonomická, sociální, politická, kulturní a občanská práva, která nejsou chápána jako odměna za dobré chování, ale "*jsou nezczitelným právem všech lidí, ve všech dobách a na všech místech – lidí všech barev, ras a etnické příslušnosti, ať už*

¹⁷⁷Srov. KLÍMA, K. a kol. *Státověda.*, s. 269

¹⁷⁸Srov. KREJČÍ, O., *Lidská práva.*, s. 24

mají nebo nemají handicap, mají občanství některého státu nebo jsou migranty, bez ohledu na pohlaví, společenskou třídu, kastu, náboženské vyznání, věk nebo sexuální orientaci." Čl. 1 až čl. 28 pak popisují jednotlivá práva, k jejichž garancí jsou členské státy OSN povinovány.¹⁷⁹

4.4.2 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Jedná se o evropský dokument, který vznikl v roce 1950 a v platnost vstoupil roku 1953. Pro Českou republiku je platný od roku 1992. Jeho cílem je zabezpečení všeobecného a účinného uznávání a dodržování práv uvedených ve Všeobecné deklaraci lidských práv a svobod a dosažení větší jednoty mezi členy Rady Evropy pomocí uskutečňování ochrany a dalšího rozvoje lidských práv a základních svobod.

Účinnou politickou demokracií, společné pojetí a dodržování lidských práv vnímá Rada Evropy jako základ pro zachování základních svobod, které jsou základem spravedlnosti a míru ve světě. A staví rozhodnutí evropských států, které jsou stejného smýšlení a mají společné dědictví politických tradic, ideálů, svobody a právního státu, podniknout první kroky ke kolektivnímu zaručení některých práv vyhlášených ve Všeobecné deklaraci. Jednotlivá práva a svobody jsou uvedena v Hlavě 1. , čl. 2 až čl. 14.¹⁸⁰

4.4.3. Listina základních práv Evropské unie

"Unie vědoma si svého duchovního a morálního bohatství, se zakládá na nedílných a všeobecně platných hodnotách lidské důstojnosti, svobody, rovnosti a solidarity; opírá se o principy demokracie a právního státu. Lidského jedince staví do středu svých zájmů a aktivit tím, že zavádí občanství v rámci Unie a vytváří prostor založený na svobodě, bezpečnosti a spravedlnosti. Unie přispívá k zachování a rozvíjení těchto společných hodnot při respektování kulturní odlišnosti a tradic jednotlivých evropských národů, jakož i národní identity členských států a organizace jejich veřejné moci na celostátní, regionální a místní úrovni; snaží se podporovat vyrovnaný a trvalý rozvoj a zajišťuje volný pohyb osob, zboží, služeb a kapitálu, jakož i svobodu usazovat se na území kteréhokoliv z

¹⁷⁹Srov. Všeobecná deklarace lidských práv a svobod [online]

¹⁸⁰Srov. Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod [online]

členských států." Tak stojí v preambuli tohoto dokumentu, který se roku 2009 z původně nezávazné politické deklarace stal součástí primárního práva EU. Jednotlivá práva jsou pak jako popsána v následujících sedmi kapitolách, které obsahují padesát čtyři článků.¹⁸¹

4.4.4 Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod

Pro Českou republiku tvoří základní legislativu výše zmíněné mezinárodní dokumenty a dále Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod.

Ústava je základním zákonem České republiky, který najdeme ve sbírce zákonů, jako ústavní zákon č. 1/1993 Sb. Odkaz na Lidskou důstojnost nalezneme hned v Preambuli, která stanovuje, že občané České republiky jsou „*odhodláni budovat, chránit a rozvíjet Českou Republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti.*“. Dále pak v první hlavě, především v čl. 1 se můžeme dočíst o základních právech a svobodách: „*Česká Republika je svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana.*“. Čl. 4 zaručuje ochranu základních práv a svobod soudní mocí. Ústava České republiky pak také odkazuje na Listinu základních práv a svobod a to v první hlavě čl. 3 a hlavě 8. v čl. 112.¹⁸²

Listina základních práv a svobod je taktéž součástí ústavního pořádku a ve sbírce zákonů ji nalezneme pod č.2/1993 Sb. Je založena na myšlence, že lidská práva nepochází od státu, ale jejich základem je lidská bytost, člověk, kterému jsou tato práva přiřčena již z faktu prosté existence. V čl. 1 je řečeno, že: „*Lidé jsou svobodní a rovní, v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.*“ V článku 3 odst. 1 je pak uvedeno, že: „*Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.*“ Stejně tak „*Zákonná omezení základních práv a svobod musí platit stejně pro všechny případy, které splňují stanovené*

¹⁸¹Srov. Listina základních práv EU [online]

¹⁸²Srov. Ústava České republiky [online]

podmínky." jak je uvedeno v článku č. 4 odst. 3. Dále jsou pak rozepsána konkrétní práva, která Listina garantuje.¹⁸³

¹⁸³Srov. *Listina základních práv a svobod* [online]

5. Lidská důstojnost v NZDM

V předchozí kapitole jsem představila pojem lidská důstojnost, z ní vyplívající lidská práva a uvedla základní dokumenty platné pro Českou republiku, zaručující dodržování těchto práv. Nyní bych ráda uvedla jak se lidská důstojnost a lidská práva promítají do praxe sociální práce. To především nastíněním sociálních dilemat týkajících se práce s adolescentními Romy v NZDM a jejich možnými způsoby řešení.

5.1 Lidská důstojnost a lidská práva v sociálních službách

5.1.1 Zákon o sociálních službách a Standardy kvality sociálních služeb

Zákon č. 108/2006 Sb., tedy Zákon o sociálních službách zdůrazňuje lidská práva a svobody jako hlavní zásadu sociální práce v § 2 následovně: *"Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob."* Další zmínku o nich nalezneme v § 88, který hovoří o povinnostech poskytovatelů sociálních služeb, mezi které patří i poskytnutí takových podmínek, které uživatelé služby umožní naplňovat lidská i občanská práva. Dále ukládá povinnost dodržovat standardy kvality sociálních služeb.¹⁸⁴

Standardy kvality sociálních služeb se roku 2007 staly závazným právním předpisem pro všechny poskytovatele sociálních služeb v České republice. Již od roku 2002 však byly doporučením MPSV.¹⁸⁵ Vycházejí ze současného pojetí sociální práce v České republice, které klade důraz, jak bylo již výše citováno ze Zákona o sociálních službách, na dodržování lidských práv osob při individuálním poskytování služeb, respekt ke svobodné vůli osob a zajištění jejich důstojného života. Jejich obecným cílem pak je zajištění podpory do takové míry, která povede k samostatnému a důstojnému životu uživatelů služeb. Služby se zaměřují vždy na konkrétního klienta a jeho potřeby, respektují jeho přání a cíle a pomáhají je v rámci svých možností konkrétního druhu služby naplňovat.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Srov. Zákon o sociálních službách [online]

¹⁸⁵ Srov. Standardy kvality sociálních služeb [online]

¹⁸⁶ Srov. Standardy kvality sociálních služeb- výkladový sborník pro poskytovatele [online]

Co se lidské důstojnosti a lidských práv týče považují za klíčové standardy č. 1 a č. 2. První standard o cílech a způsobech poskytování služeb, kde mimo jiné stojí, že, „Poskytovatel vytváří podmínky, aby osoby, kterým poskytuje sociální službu, mohly uplatňovat vlastní vůli při řešení své nepříznivé sociální situace“ a „ Poskytovatel vytváří a uplatňuje vnitřní pravidla pro ochranu osob před předsudky a negativním hodnocením, ke kterému by mohlo dojít v důsledku poskytování sociální služby. Podle tohoto poslání, cílů a zásad poskytovatel postupuje“. Ve druhém standardu o ochraně práv osob je v prvním bodě uvede požadavek že: „poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro předcházení situacím, v nichž by v souvislosti s poskytováním sociální služby mohlo dojít k porušení základních lidských práv a svobod osob, a pro postup, pokud k porušení těchto práv osob dojde; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje“.I ostatní standardy jsou však neméně důležité a v mnoha bodech kladou důraz na osobní cíl klienta a jeho porozumění možnostem a podmínkám poskytování dané sociální služby.¹⁸⁷

5.1.2 Etický kodex sociálních pracovníků v ČR

Povahu sociální práce i povahu vztahu mezi pracovníkem a klientem určují také společné obecné hodnoty sociálních pracovníků, které jsou obsaženy v etickém kodexu. Právě na nich jsou založeny principy práce s klientem. V České republice byl etický kodex vydán v roce 1995 Společností sociálních pracovníků.¹⁸⁸

Zmíněný kodex vyjadřuje respekt ke klientům a jejich vlastnímu sebeurčení. Je postaven na hodnotách demokracie, lidských práv a jedinečnosti každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti. Stanovuje pravidla etického chování sociálního pracovníka, jehož úkolem je vést klienty k vědomí odpovědnosti za sebe samé a hledat možnosti, jak zapojit své klienty do procesu řešení jejich problémů. Sociální pracovník musí vždy jednat tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů. Kodex

¹⁸⁷Srov. *Standardy kvality sociálních služeb*[online]

¹⁸⁸Srov. MATOUŠEK, O., a kol., *Metody a řízení sociální práce*, s. 33

se vyjadřuje nejen ke vztahu pracovníka s klientem, ale také k jeho vztahu k zaměstnavateli, ke svým kolegům, společnosti a svému povolání a odbornosti.¹⁸⁹

5.2 Hodnoty v sociální práci

Již byla zmíněna důležitost hodnot sociálních pracovníků při jejich práci s klienty. Ráda bych se u tohoto pojmu zastavila a představila, co je jím myšleno v kontextu mé práce.

Obecně definuje Nečasová hodnoty jako vše, co považujeme za významné či důležité. Můžeme je tedy pokládat za normativní standardy vycházející z osobní morálky a mající vliv na naše rozhodnutí pro konkrétní jednání.¹⁹⁰ Jak uvádí Beckett a Maynard, na hodnotách člověka jsou založeny všeobecné standardy a ideály, podle kterých hodnotí jednání vlastní i ostatních.¹⁹¹

Fisher vytvořil systém hodnot, se kterými se sociální pracovník setkává a jsou rozděleny do pěti kategorií. Jako první uvádí hodnoty osobní, skrze které pracovník řeší situaci intuitivně a na základě svých předchozích zkušeností. Společenské hodnoty se promítají v legislativě, úmluvách, profesních kodexech a jelikož pronikají také do osobní roviny, nemělo by docházet k jejich nekritickému přijímání. Dalšími hodnotami jsou hodnoty legislativní, které nacházíme v zákonech. I tady je ovšem potřeba kritického přístupu, tedy brát v potaz nejen literu zákona, ale také ducha právní normy. Profesní hodnoty jsou potom se potomsnaží se chránit klienta i pracovníka vytvořením hranic, ve kterých se výkon profese odehrává. Jako poslední kategorii Fisher uvádí hodnoty organizace, ve které pracovník pracuje.¹⁹²

Mnozí autoři se pak pokoušejí o výčet hodnot ve vztahu pracovníka a klienta pro dobrou sociální práci. Biestek v 50. letech 20. století zformuloval sedm principů pro efektivní práci s jednotlivcem, který sám dobrovolně inicioval kontakt se sociálním pracovníkem. Těmito principy jsou:

¹⁸⁹ Srov. Etický kodex sociálních pracovníků ČR in MATOUŠEK, O., a kol., *Metody a řízení sociální práce*, s. 369- 371

¹⁹⁰ Srov. NEČASOVÁ, M., *Úvod do filosofie etiky v sociální práci*, s. 49

¹⁹¹ Srov. BACKETT, CH., MAYNARD, A., *Values and ethics in social work*, s. 69

¹⁹² Srov. FISHER, O, MILFAIT, R., *Etika pro sociální práci*, s. 66- 67

- individuální přístup bez předsudků a stereotypů jako uznání vlastní jedinečné kvality osobnosti klienta,
- uznání klientovi potřeby vyjádření svých pocitů,
- empatie,
- akceptování klienta takového, jakým je,
- nehodnotící postoj,
- právo klienta na sebeurčení,
- diskrétnost neboli důvěrnost sdělení.¹⁹³

Zhruba o dvacet let později publikovala Butrymová tři hlavní předpoklady, na nichž je sociální práce založena. Těmi jsou úcta ke klientovi, přesvědčení o sociální povaze lidí a víra v to, že každý jedinec je schopen změny a sebezdokonalení.¹⁹⁴

Základní hodnoty shrnul do pravidel pro dobrou praxi, které úzce korespondují s výše zmíněným etickým kodexem, Clark následovně:

- respekt ke klientovi,
- otevřenost a důvěryhodnost ve vztahu ke klientovi,
- vzdělanost a dovednost sociálního pracovníka,
- pečlivost a ochota pracovníka jít nad rámec svých povinností,
- využívání nových účinných metod v práci s klientem,
- legitimita (oprávněnost intervence do klientových vztahů a životních plánů a problémů),
- spolupráce a odpovědnost vůči klientovi,
- autorita a váženost v souvislosti s udržováním vysoké kvality služby.¹⁹⁵

¹⁹³ Srov. MATOUŠEK, O., a kol., *Metody a řízení sociální práce*, s. 37- 38

¹⁹⁴ Srov. tamtéž s. 38

¹⁹⁵ Srov. tamtéž, s. 39

5.3 Etická dilemata pracovníků NZDM při práci s romskými adolescenty

Etickým dilematem rozumíme situace, kdy pracovník stojí před dvěma nebo více možnostmi řešení, přičemž každé z nich s sebou nese konflikt morálních principů a není jasné které řešení je nejpřijatelnější.¹⁹⁶

Různí autoři je rozdělují do různých kategorií. Ve vztahu pracovník klient jsou to především dilemata každodenní a vývojová. Mezi každodenní můžeme podle Musila řadit například množství klientů versus kvalitu služby, dilema či zasáhnout nebo nezasáhnout v určité situaci, otázku rovnocenného přístupu, tedy neutralitu versus favoritismus.¹⁹⁷ Za příčinu vývojových dilemat považuje Navrátil protichůdné tendence v sociální práci ve 20. století. Jím pojmenovaná vývojová dilemata jsou: formalizace a deformalizace, normativnost a nenormativnost, profesionalizace a deprofesionalizace, pomoc a sociální kontrola, sociální práce jako věda a umění, polyvalence a specializace.¹⁹⁸ Výčet kategorií by zde mohl být obsáhlejší, ale vzhledem k tomu, že se jednotlivé kategorie mohou vzájemně překrývat a jejich autoři se při popisu nezaměřují na konkrétní cílovou skupinu a práci s ní spojenou, ale popisují jednotlivé kategorie velmi obecně¹⁹⁹, nepovažuji podrobný popis jednotlivých kategorií za stěžejní pro mou práci.

Dilemata, která dále uvedu vycházejí z mých vlastních zkušeností v práci s romskými adolescenty v NZDM, případně od kolegů taktéž pracujících v NZDM se stejnou cílovou skupinou. Některá korespondují s Musilem či Navrátilem uvedenými dilematy, ostatní do vytyčených kategorií přímo nezapadají.

5.3.1 Dlouhodobé, nebo "jen" dílčí cíle ?

Jak jsem v kapitole o Romech již zmiňovala, jednou z jejich charakteristik je žití přítomným okamžikem. Vytvoření dlouhodobého IP, které má směřovat ke vzdálenému pevnému cíli a pro jehož dosažení je potřeba mnohých, na sebe navazujících kroků, je pro ně velice náročné, ne-li nemožné. Jako efektivnější se pro práci s nimi jeví stanovování

¹⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 24

¹⁹⁷ Srov. MUSIL, L., "Ráda bych vám pomohla, ale...", s. 44

¹⁹⁸ Srov. MATOUŠEK, O., a kol., *Základy sociální práce*, s. 189- 192

¹⁹⁹ KAŠPAROVÁ, V. , URBAN, D., *Etická dilemata v sociální práci s romskými klienty* [online]

aktuálních menších cílů, které spolu často vůbec nesouvisejí a pouze reagují na vyhocené situace v klientově životě, či jeho aktuální nadšení pro nějakou aktivitu. Tento přístup je však částečně v rozporu s ideou vzájemné dlouhodobé spolupráce ubírající se určitým směrem a pozitivně ovlivňující život klienta.

V zařízení, kde pracuji se tento problém často řeší tak, že s klientem, který sám nemá iniciativu sestavit dlouhodobý IP, pracovník sepíše velmi obecný plán, např. jak trávit čas s kamarády. Pod takovéto IP se pak schová většina jeho aktivit na klubu. Tím je maximálně snižen práh pro možnost navštěvovat dál zařízení a smět využívat všechny jím nabízené služby. Pracovníci tak respektují klientovo právo na seburčení, i když to často znamená, že klient nemá potřebu nijak zlepšovat svoji současnou situaci. Přesto nabídka veškerých odborných služeb pro klienta platí a není k němu přístupováno jinak než ke klientům, kteří se rozhodli vyvíjet aktivitu směrem ke zlepšení své životní situace. V NZDM tedy platí rovný přístup ke všem klientům.

Jako velice inspirativní vnímám způsob motivace klientů k dlouhodobým IP vedoucím ke změně klientovy aktuální situace, se kterým pracují kolegové v NZDM v Rokycanech. Klienti, kteří poctivě na svém IP pracují a plní všechny jeho s pracovníkem domluvené kroky, jsou jednou za rok odměněni společným výletem. Výlet je něčím navíc, oproti běžnému chodu zařízení a je také jen pro ty, kteří oproti většině vyvíjejí výrazně vyšší aktivitu při práci na sobě samých.²⁰⁰

5.3.2 Dělat rozdíly v práci s Romy a Neromy?

Většinu NZDM, která navštěvují romští klienti nejsou pouze romská, ale i pro české děti, které do nich ve větší či menší míře docházejí. Z pohledu odborníka pracovníci vědí, že romští klienti mají svá specifika. Jsou živější, hlučnější a mají větší tendence zkoušet pevnost pravidel a překračovat hranice. Dilematem pak je, jak pracovat s touto odlišností a jestli vůbec, aby nezačalo vědomě či nevědomky docházet k favorizování romských klientů a snižování nároků na ně, oproti přístupu ke klientům z majoritní společnosti.

²⁰⁰ Srov. PITTNEROVÁ, M., Motivační systém in Kol. autorů, *Dobrá praxe*, s. 18- 19.

Jistým způsobem se proti sobě staví individuální přístup a přijetí každého takový, jaký je s rovným přístupem ke všem, bez rozdílu rasy a etnického původu. Jak už z principu nízkoprahovosti vyplývá, tento typ zařízení má hranice a podmínky pro využívání služeb natolik nízké, aby nebyly překážkou téměř pro žádného zájemce o službu. Zároveň mají být "co nejbliže ulici", kde klienti do doby, než zařízení začali navštěvovat, trávili většinu času. NZDM má být bezpečným prostředím a místem nácviku sociálních dovedností, které jsou potřebné pro život za zdmi NZDM. Právě mladí Romové se s překračováním hranic a pravidel setkávají velmi často a NZDM je místem, kde náraz na hranice není tolik není většinou tolik "bolestivý". Právě proto si myslím, že je důležité, aby se romští klienti v NZDM setkávali s pravidly, která platí v naší majoritní společnosti, přestože je pro ně problematické je vždy dodržet.

Ve strakonickém NZDM, kde pracuji jsme se s otázkou, jak naložit s pravidly a případnými sankcemi za jejich porušení, potýkali ve chvíli, kdy do čistě "bílého" klubu začali docházet Romové, až se z něj během čtvrt roku stal klub ze dvou třetin romský. Romové měli problém s dodržováním pravidel a hranic, které do té doby bez problémů fungovali. Nakonec se ale jako efektivní ukázalo právě pevné držení pravidel ze strany pracovníků. Jako důležité vnímám to, že jsme nejen hlídali dodržování pravidel a trestali, ale naopak oceňovali cokoli pozitivního, co bylo nad rámec klientských povinností. Klienti mají v našem zařízení možnost přicházet s nápady na společný program, účastní se úprav prostor jako je stěhování nábytku, malování atd., mohou přicházet s nápady, jaké vybavení pořídit. O to víc vnímají klub jako útočiště. Také se naučili, že když dochází k opakovanému porušování pravidel např. v hudební zkušebně, nebo taneční místnosti, místnost se na určitou dobu uzavře. V případě, že něco rozbijí nebo zcizí, chybí to pak v zařízení především jim a ne pracovníkům. Po období vzdoru a častého rozdávání zakazů různého druhu tedy nastal v našem NZDM zlom a klienti začali dodržování pravidel sami mezi sebou vyžadovat a kontrolovat. A u mnohých se tento efekt přenesl i do jejich běžného života mimo NZDM.

Vidím tedy jako důležité zvědomit romským klientům, že vnímáme jejich jinakost, ale že život v zemi s odlišnou kulturou, než je ta jejich, vyžaduje dodržování pravidel majoritní společnosti. Právě v období adolescence je pro ně velmi důležité, najít si ve společnosti své místo a jsou velice citliví k tomu, jak je vnímá jejich okolí a společnost obecně. V případě, že jim ukážeme, že přijetí "našich" pravidel může mít pozitivní dopad na jejich život, je velká šance, že dojde k jejich osvojení a přijetí. Neméně důležité je i vyzdvihnout kladné

aspekty romství, poukázat na to, v čem by mohli být vzorem pro klienty z majoritní společnosti, a dát jim dostatek prostoru pro seberealizaci v tomto směru.

5.3.3 Kontrola vs. vyčkávání

Opět se dotýkáme romského žití přítomností a nepřemýšlení o tom, co bude za týden či za měsíc. Toto dilema staví pracovníka mezi rozhodnutí se, zda bude nad klientem stát jako dozor a kontrolovat, jestli skutečně udělal, na čem se domluvili (např. došel se zeptat na práci, včas odeslal přihlášku na SŠ,..) a pobízet ho k dalším krokům, nebo se bude naopak držet zpátky a pomáhat klientovi pouze s tím, o co sám požádá. V prvním případě by byl pracovník vnímán klientem spíše než jako "part'ák", kterým by pracovník NZDM pro klienty měl být, jako rodič, učitel, nebo "sociálka". V případě druhém se zase může stát, že IP vyšumí do ztracena, jelikož klient na domluvené kroky bez pracovníkova připomenutí jednoduše zapomene pro aktuálně naléhavější rodinné aktivity či zajímavější spontánní nápad s kamarády.

Už z principu sociálních služeb, by pracovník rozhodně neměl přebírat zodpovědnost za klientovu situaci a mít tendence jeho situaci sám vyřešit. Úkolem pracovníků je naopak naučit klienta nést zodpovědnost za svůj život a nést následky za své jednání. Jako funkční model vnímám dohodu mezi klientem a jeho klíčovým pracovníkem, do jaké míry sám klient chce, aby ho pracovník kontroloval, připomínal mu na čem se dohodli. Klientovi tak není odepřeno právo rozhodnout se, jakým způsobem bude jeho spolupráce s klíčovým pracovníkem na IP probíhat. NZDM je služba, kterou navštěvují klienti dobrovolně, také proto by neměli být do ničeho nuceni. Tomu odpovídá právě zmíněný partnerský přístup pracovníka ke klientovi. Často se stává, že z počátku spolupráce klíčového pracovníka a klienta chce mít klient nad vším kontrolu sám a pracovníka přesvědčuje o tom, že vše sám zvládne. Po několika nezdarech, které pracovník s klientem reflektuje, většinou klient sám přijde s tím, že jsou pro něj motivace, podpora a "pošťouchnutí" k aktivitě od klíčového pracovníka přínosné a od pracovníka je v přiměřené míře vyžaduje. Když pak nastanou situace, kdy klient za podpory svého klíčového pracovníka dosáhne určeného cíle a vidí, že se mu vynaložené úsilí vyplatilo, stává se pak motivovanější k plnění kroků k naplnění následných cílů a potřeba pracovníkova úsilí klienta motivovat klesá. O trvalé kvalitativní změně klienta, která je výsledkem zmíněného nedirektivního přístupu pracovníka píše

Kopřiva. Zároveň doporučuje direktivní přístupu v případě, že se klient nachází v akutní krizi.²⁰¹

5.3.4 Podporovat nelegální práci?

Jak jsem již uvedla, jednou z problematik, která je s Romy spojována je nezaměstnanost. Zároveň také mnoho Romů, především mužského pohlaví pracuje "načerno", nejčastěji jako pomocní dělníci na stavbách. To se velice často týká právě adolescentních Romů docházejících do NZDM. Společně se svými otci, strýci a dědy jezdí pracovat "načerno" a nijak se tím netají. Ačkoli se jedná o nelegální výdělečnou činnost, klienti na tom neshledávají nic špatného, naopak jsou hrdi na to, že mají práci. Dilematem tedy je, zda klienty podporovat a oceňovat za to, že si našli práci, do které pravidelně docházejí a manuálně zde pracují, aby si sami vydělali na to, co si chtějí koupit, nebo zda nelegální práci, kvůli které často nechodí do školy klientům neschvalovat, a naopak je od ní zrazovat.

Setkávám se s tím, že skutečně většina klientů má kvůli svému romskému původu problém sehnat brigádu, kterou získají jejich čeští vrstevníci bez problémů. A je tedy pochopitelné, že v případě, že se jim naskytne příležitost pracovat spolu s ostatními členy rodiny, jsou nadšení. V tu chvíli jde ale bohužel škola stranou. K čemuž by při získání víkendové či pouze odpolední brigády nedocházelo.

Na tento nerovný přístup zaměstnavatelů k Romům se snaží NZDM v české republice reagovat po vzoru zemí západní Evropy reagovat nabídkou tréninkových pracovních míst pro své klienty. Jako zahraniční inspiraci zmíním například rakouské projekty Tag.werk²⁰², zaměřený na výrobu tašek, peněženek a doplňků z recyklovaných materiálů a Haidenspass²⁰³, předchozím projektem inspirovaný, ale navíc nabízející více pracovních pozic, např. i úklid nebo práce ve spolupracujících firmách. V německém Weidenu je zřízen při NZDM, které navštívili moji kolegové v pozici stážistů v loňském roce, bar, kde jsou klienti zaměstnáváni.²⁰⁴ Již jsem zmínila, že pracovní doba bývá přizpůsobena

²⁰¹ Srov. KOPŘIVA, K., *Lidský vztah jako součást profese*, s. 45

²⁰² Tag.werk [online]

²⁰³ Haidenspass [online]

²⁰⁴ Kinder- und jugendzentrum Weiden [online]

možnostem klientů, stejně je tomu i s plánováním služeb. Služby se většinou plánují pouze týden dopředu, počítá se s obtížemi klientů s dlouhodobým plánováním.

Organizace Prevent99 z. ú., ve které pracuji nabízí klientům NZMD Station17 v Blatné tréninková pracovní místa v prodejním stánku na vlastních akcích (např. triatlonový závod Železný adiktolog v Českých Budějovicích) a kulturních akcích města Blatná (studentský den, adventní trhy, aj.). Stánek bývá využíváný na prodej občerstvení jako jsou např. milkshaky, nebo na prodej výrobků klientů blatenského NZDM (svíčky, vánoční ozdoby, magnetky aj.).

5.3.5 Sexuální život klientů mladších 15 let

Jak jsem již ve své práci v kapitole o Romech uvedla, začínají žít často sexuálním životem dříve, než naše zákony povolují. Časté jsou situace, kdy dívka je kolem třinácti, čtrnácti let a jejímu příteli šestnáct let. V tu chvíli jedná sexuální partner dívky protizákonně, nicméně očima romské komunity se neděje nic špatného. Mnohá NZDM mají pro klienty kondomy zdarma. Dilematem tedy je, zda podporovat sexuální život Romek mladších patnácti let tím, že jim či jejich partnerům kondomy vydáváme, nebo se proti jejich jednání striktně vyhradit. Čímž jim v jejich jednání stejně nezabráníme, naopak často pak dochází k nechtěnému otěhotnění a v mnoha případech se romské dívky rozhodnou pro potrat.

Z pohledu lidských práv a lidské důstojnosti vnímám jako přednější zabránit situaci, kdy je mladá dívka v nelehké životní situaci dohnána k umělému přerušení těhotenství a dochází tak k usmrcení nenarozeného dítěte, které má též právo na život, před snahou zastávat literu zákona. Klienty samozřejmě přesto opakovaně informujeme, že jejich jednání není v souladu se zákonem. Stejně tak téma bezpečného sexu se ve většině NZDM často opakuje a jsou pro klienty připravované různé besedy, promítání a jiné programy.

5.3.6 Hranice vztahu pracovník- klient

Přestože pracovník NZDM by měl být pro klienty nedirektivním průvodcem a "partákem", komunikace mezi klienty a pracovníky probíhá na velmi neformální a přátelské úrovni, ve většině zařízení si klienti a pracovníci tykají atd., je potřeba udržovat určité hranice, za které tento vztah nezajde. Právě s romskými klienty je téma hranic a jejich opakovaného překračování většinou častější, než s klienty z majoritní společnosti. Pracovník by měl být autoritou a zároveň důvěrníkem klientů a je velmi náročné, především pro začínající pracovníky, najít způsob, jak tyto role skloubit a nesklouznout pouze k jedné z nich. Toto dilema se může projevovat nejen v pracovním prostředí, ale především na malých městech se klienti s pracovníky často náhodně setkávají i mimo zařízení a pracovní dobu, kde je téma hranic a práce se vztahem klient- pracovník také nasnadě. Dalším aspektem, který pevné držení hranic komplikuje je, v případě, že mluvíme o klientech adolescentních, často velmi malý věkový rozdíl mezi pracovníkem a klientem. Vysoké procento pracovníků NZDM se totiž pohybuje ve věku do třiceti let.

Ke každému klientovi je přístupováno individuálně a je pracovníky brán jako jedinečná osobnost. Úspěšnost spolupráce klíčového pracovníka s klientem je vzájemným vztahem velmi ovlivněna a obvykle čím déle tato spolupráce trvá, tím se vztah prohlubuje a upevňuje. Přesto, nebo možná právě proto, je ale důležité, aby si jak pracovník, tak klient byl vědom toho, jaké hranice vztah přesáhnout nesmí. Každé NZDM má vlastní operační manuál, kde jsou hranice konkrétně popsány, stejně jako možné způsoby jejich překročení. Stejně tak každá organizace, která zřizuje NZDM má vlastní etický kodex, který o hranicích, právech a povinnostech pojednává a definuje, co je již chápáno jako jejich porušení a má popsané postupy ošetření situace pro případ, kdy by k ze strany pracovníka k něčemu takovému došlo. Jelikož se všechna NZDM řídí Etickým kodexem sociálních pracovníků, Ústavou a Listinou základních práv a svobod, hranice vztahu pracovník- klient by měla být ve všech NZDM stejná. Mezi nejpodstatnější platí zákaz překračování profesionálního vztahu. Pracovníci se nesmí s klienty plánovaně scházet mimo zařízení a mimo stanovenou pracovní dobu. Není povoleno navazovat přátelské a intimní vztahy s klienty, zůstat s nimi v kontaktu v osobním životě. Klientům tedy pracovníci nedávají svá soukromá telefonní čísla, nepřidávají si je jako přátele na facebooku a jiných sociálních sítích. Nesmějí od klientů přijímat dary a také nemohou klientům půjčovat či darovat peníze. Právo na anonymitu, kterou NZDM garantují, je ošetřeno tím, že v případě kdy

pracovník potká klienta mimo zařízení, nehlásí se k němu, nezdraví ho jako první. S uvedenými pravidly je seznámen jak každý pracovník, tak klient.

Dodržování těchto pravidel zaručuje, že klientovi bude poskytnuta odborná, profesionální pomoc a že bude dodržen rovný přístup ke všem klientům zařízení. Naopak jejich porušení by mohlo vést k favorizování některých klientů a přílišné subjektivity v práci s nimi.

Oproti České republice jsou například v Belgii a Nizozemí hranice vztahu pracovník- klient v nízkoprahových službách obecně, mnohem volnější. Používají termín "profesionální přítel" a není neobvyklé, že se pracovník s klientem přivítá polibkem na tvář, nebo si s ním „dá cigaretu“. Hranice jsou však posunuty cíleně a pracovník tím sleduje určitý cíl. Služba tím nijak nesnižuje svou profesionálnost a odbornost.²⁰⁵

5.3.7 Sdílení vlastních zkušeností vs. ochrana soukromí pracovníka

Tímto dilematem navazují částečně na dilema předchozí. Opět se totiž dotýká hranic vztahu mezi pracovníkem a klientem, tentokrát ale zachází ještě více do pracovníkova soukromí a může mít vliv na jeho osobní život. Klienti se často pracovníků vyptávají na jejich životní zkušenosti a příběhy, obzvlášť pokud se na klubu rozebírají témata ohledně alkoholu, drog či sexuality. Klienti o sobě pracovníkům často sdělují velice osobní a intimní informace, takže pro vzájemný vztah především klienta s klíčovým pracovníkem není na škodu, pokud pracovník poví klientovi také něco o sobě. Prohlubuje se tím klientova důvěra k pracovníkovi. Nicméně klienti mají někdy tendenci otevřenosti pracovníků zneužívat a zacházet v dotazech k velice intimním tématům, což se opět dotýká zkoušení hranic, jak až daleko mohou zajít. Případně může dojít ke zneužití informací, které o sobě klientům pracovník poskytl. Pokud však bude pracovník držet veškeré informace o sobě v tajnosti, jen s těžší si vytvoří s klienty vztah a budou s ním sdílet své osobní problémy a intimní zážitky a chodit si za ním prorady.

Zde se nám potkávají hodnoty otevřenosti a důvěryhodnosti ve vztahu pracovníka a klienta s autoritou a vážeností, která má vliv na kvalitu a dobré jméno služby. Pro adolescentního romského klienta jsou postoje, názory a způsob života pracovníka, zvlášť pokud se znají

²⁰⁵ Srov. KOTOVÁ, H., ŠTOREK, M., VARTANYAN, A., Výjezd za dobrou praxí do Belgie a Nizozemí. in Kol. autorů, *Dobrá praxe*, s. 102

delší dobu, velice důležité. Nachází se v životní etapě stěžejní pro nalezení vlastní identity. Často tápe mezi romskou a českou kulturou a hodnotami a jeho klíčový pracovník v NZDM je pro něj jakýmsi průvodcem a často také vzorem. Pracovníci mají tedy příležitost svým dobrým příkladem pozitivně ovlivnit život klientů a pomoci jim při hledání jejich vlastní životní cesty. Záleží především na osobním nastavení pracovníka, kolik je ochoten o sobě klientům prozradit. Mimo již zmíněných pravidel není ve sdílnosti o vlastním životě nijak limitován. Sama vnímám jako legitimní, že některému klientovi o sobě pracovník sdělí více než jinému v případě, že tím nepřekračuje hranice důvěrnosti, ale pouze pomáhá klientovi v porozumění vlastní situace či ho inspiruje k volbě řešení, svým vlastním příběhem.

5.3.8 Podporovat romské klienty v něčem, co pro ně není prioritou vs. přijmout jejich odlišnost a nevnucovat jim naše hodnoty?

Tímto dilematem narážím především na téma školy. Jak jsem již zmínila, pro Romy není vzdělání příliš velkou hodnotou, obzvláště v adolescentním věku k němu nejsou rodinou vedeni. Pracovníci NZDM samozřejmě ze své pozice dobře vědí, že v případě, že se mladý Rom alespoň vyučí, bude mít mnohem snazší získat zaměstnání a členové majoritní společnosti ho budou s větší pravděpodobností brát jako sobě rovného. Klienti jsou ale většinou pracovníky do nástupu na učební obor nebo střední školu spíš tlačeni, než že by to bylo jejich osobní přání. Mnoho děvčat otěhotní a školu nedokončí, chlapci zase upřednostňují před školní docházkou přivýdělkou s ostatními muži z rodiny a obecně velká část romských studentů nevěnuje téměř žádný čas domácí přípravě do školy. Dilematem tedy je, zda je vést k uznávání našich hodnot, které jsou pro jejich začlenění do společnosti ve které žijí, výhodné nebo zda máme více přijímat jejich odlišnost a podporovat je v hodnotách typických pro romskou kulturu.

Pracovník by rozhodně neměl vytvářet nátlak a vnucovat mu své představy o tom, co by pro něj bylo nejlepší. Je důležité vést v patrnosti klientovo právo na sebeurčení, a to i v případě, že si pracovník uvědomuje, že tím klient svou současnou situaci nijak nezlepší, ba naopak. Pracovníkovým úkolem však je vést klienta k informovanému rozhodnutí. Tedy poskytnout mu všechny informace, které by měl brát v potaz, případně mu pomoci s nalezením pro a proti dané situace. Za podstatné považuji zvědomění klientovi jeho vlastní zodpovědnosti za rozhodnutí a kroky, které činí.

V případech, kdy se klient rozhodne pro životní krok, který není v souladu s romskými hodnotami, ale naopak s hodnotami majoritní společnosti, dá se očekávat, že nebude příliš podporován rodinou. Vrstevnická skupina bude mít tendence ho stahovat zpět. V tu chvíli by měl klíčový pracovník klientovu snahu ocenit, podpořit a motivovat k vytrvalosti. Romové se velice často po prvním neúspěchu vzdávají. Vráťím se ke zmíněné situaci s nástupem na střední školu nebo učební obor.

V NZDM Cross se nám zhruba roční cyklem tematických besed a programů podařilo namotivovat k pokračování ve studiu větší počet klientů než v minulých letech. Po prvním měsíci od nástupu, nejčastěji na učební obory, začalo docházet k prvním nezdarům. Většina klientů měla problémy s prospěchem nebo vztahy s učiteli a přicházeli první tendence „to vzdát“. Nejčastěji uváděli jako důvod, že na „to“ nemají, nejsou dostatečně chytrí, případně že jsou učitelé rasisti. Rozhodli jsme se tuto skupinku klientů podpořit. Vznikl "hero club", do kterého byli pozváni všichni, kteří v dané době studovali střední školu - účast byla samozřejmě dobrovolná. Pro tuto uzavřenou skupinu byla připravena pravidelná setkávání založená na sdílení toho, jak se jim ve škole daří či nedaří, s čím by potřebovali pomoci. Od pracovníků se jim pak dostávalo potřebné podpory, odborné pomoci, poradenství a měli přednost při nahlašování se na doučování, které NZDM nabízí. Zároveň program obsahoval promítání rozhovorů s Romy, kteří něčím vynikají, ať už jsou to uznávaní hudebníci, řemeslníci či vysokoškolští studenti. Po promítání následovala diskuze. Setkání byla proložena jednoduchými aktivitami ze zážitkové pedagogiky, které vedly k učení se zvládání konfliktů, podpoře spolupráce atd. U klientů tak byla podpořena motivace k setrvání ve studiu právě tím, že jim byly ukázány příběhy úspěšných Romů, tedy úspěch nebyl staven do opozice k romství, ba naopak. Aktivity pak posloužili k získání kompetencí, které klienti potřebují v každodenních situacích, které ve školním prostředí zažívají.

5.3.9 Kvantita vs. kvalita

Mnohá zařízení se potýkají s tím, že počet klientů navštěvujících zařízení překračuje původně zamýšlenou kapacitu, ideální pro běžný chod zařízení. Dilematem potom je, zda v případě, že nedochází k žádné krizové či rizikové situaci a vše probíhá v poklidu, tuto kapacitu překročit a umožnit tak většímu množství klientů trávit volný čas v bezpečném prostoru zařízení, což může obnášet situace, kdy s pracovníci stávají pouhým dozorem, nebo zda kapacitu striktně dodržovat a mít tak větší prostor pro odbornou práci s menším počtem klientů, čas na individuální rozhovory a otevírání hlubších a osobnějších témat.

Jedním z principů NZDM je princip dostupnosti, který by byl částečně porušen příliš striktním omezením kapacity zařízení, naopak při neomezené kapacitě by mohlo dojít k situaci, kdy přestane být NZDM bezpečným prostorem, který má garantovat, jelikož by pracovníci nebyli schopni mít celý prostor pod kontrolou. Kapacita by tak měla být přiměřená velikosti a rozčlenění prostor, počtu pracovníků na službě, jejich sešranosti a v neposlední řadě jejich pracovním zkušenostem a kompetencím. Na volnočasové aktivity pro klienty je možné využívat dobrovolníky či stážisty z řad studentů sociálních či pedagogických oborů, odborné služby jako jsou poradenství, krizová intervence apod. by pak měli poskytovat pracovníci s patřičným vzděláním a praxí. Funkčním modelem je také zavedení konzultačních hodin s klíčovými pracovníky mimo běžnou otevírací dobu, případně rozdělení klientů podle věku na mladší (např. do 15let) a starší. Rozdělení otevírací doby tak umožňuje pracovníkům zaměřit se při přípravě programu na potřeby cílové skupiny. Spontánní aktivity a rozhovory na klubu se pak vyvíjejí jiným směrem, pokud jsou v zařízení pouze podobně staří klienti.

V rozhovorech s pracovníky z různých NZDM, kam docházejí romští klienti, jsme se povětšinou shodli, že pro Romy je větší množství lidí v jedné místnosti, pohyb a hluk něčím naprosto přirozeným, a tudíž pokud se nejedná o extrém, cítí se v takovém prostředí bezpečně. Pracovníci mají možnost sledovat role jednotlivých klientů ve vrstevnické skupině a s tím dále pracovat. Nabízí se možnost pedagogické práce se skupinou s využitím skupinové dynamiky. Plný klub je prostorem pro podporování vzájemného učení se od sebe, např. na hudební nástroje, pomáhání si s úkoly a referáty do školy, atd. Osvědčuje se také zapojení klientů, kteří navštěvují zařízení nejdéle, do hlídání určitých

pravidel a pověření je nějakým jednoduchým úkolem. Pracovníkům se tak uvolní ruce pro odbornou práci a pro daného klienta je role pracovníkova pomocníka poctou a prestiží.

Závěr

Ve své diplomové práci se věnuji především tomu, jak se lidská důstojnost a lidská práva promítají do každodenní práce sociálních pracovníků NZDM, kteří pracují s romskými adolescenty. A to především při hledání nejvhodnějších řešení etických dilemat, se kterými se setkávají.

Cílem mé práce bylo ukázat, jak může přístup pracovníků, založený právě na respektu k jeho důstojnosti a právům, pozitivně ovlivnit klientovu osobnost a v důsledku i jeho životní situaci. K tomu posoužily konkrétní etická dilemata, se kterými se jako pracovnice NZDM setkávám, a popsání jejich řešení v NZDM Cross, kde pracuji, případně obdobných zařízení jak v České republice, tak zahraničí.

V první kapitole jsem představila Romy žijící na území České republiky. V krátkosti jsem popsala jejich historii na našem území a zaměřila se především na současnou situaci. Zmínila jsem problematiku nezaměstnanosti, kriminality, zaměřila se na situaci českých Romů ve školách a s tím související romské dětství a uvedla základní charakteristické znaky, které se s Romy pojí. Na závěr kapitoly jsem popsala jak vztah majoritní společnosti k Romům, tak vztah Romů k majoritě.

Ve druhé kapitole jsem se věnovala období adolescence. Nejprve jsem v návaznosti na kapitolu první popsala, v čem je situace adolescentních Romů odlišná a tím pádem i více náročná, než situace českých vrstevníků. Popsala jsem obecnou charakteristiku adolescence a její vývojové úkoly. Poslední část této kapitoly jsem věnovala nejčastějším způsobům rizikového chování. Zaměřila jsem se na výsledky nejnovějších výzkumů v jednotlivých rizikových oblastech, se záměrem poukázat na to, jak alarmující výsledky některých výzkumů jsou.

Třetí kapitolou jsem představila NZDM jako sociální službu. Její historii a legislativní ukotvení v České republice. Definovala jsem a na příkladech vysvětlila princip nízkoprahovosti. Dále jsem definovala cílovou skupinu a cíle této sociální služby. Pro lepší pochopení jsem krátce popsala i všechny nabízené služby, ke kterým jsem opět uvedla konkrétní příklady. Poslední část kapitoly jsem věnovala individuálnímu plánování.

Čtvrtá kapitola měla za cíl vysvětlení pojmu "lidská důstojnost". K tomu jsem použila krátký exkurz do historie tohoto pojmu a jeho současné definice. Dále jsem se

věnovala z lidské důstojnosti vyplývajícím lidským právům, a to především jejich legislativnímu zakotvení nejen na národní, ale i mezinárodní úrovni.

Poslední kapitola propojuje kapitoly předchozí tím, že popisuje, jak se lidská důstojnost a lidská práva promítají do sociálních služeb v České republice a konkrétně, jak do přímé práce sociálních a pedagogických pracovníků v NZDM se specifickou skupinou klientů, kterou jsou romští adolescenti. Uvádím devět dilemat, která jsem vydefinovala na základě vlastní praxe. Z popisu přístupu pracovníků k těmto dilematům je zřejmé, že je pro ně přednější klient jako osobnost, než litera zákona. Zároveň se ale pokoušejí klienty vést k osvojení si a přijetí pravidel a zákonů společnosti, ve které žijí. To především proto, že to i jim samým usnadní začlenění do majoritní společnosti. Oproti školským zařízením či jiným sociálním službám jsou klienti mnohem méně nuceni do toho, co sami nechtějí a více podporováni v rozvoji své osobnosti. Zároveň jsou oceňováni i za malé a zdánlivě bezvýznamné pokroky na své životní cestě. To vše se děje právě díky vztahu klienta a jeho klíčového pracovníka, který je základem veškerého úspěchu v práci s klienty v NZDM. Ačkoli se mnohým může zdát tento vztah až příliš přátelský, ve srovnání např. s Belgií, Nizozemskem či Rakouskem, si čeští pracovníci v NZDM drží od klientů ještě velký odstup.

Předem stanoveného cíle jsem dle mého názoru dosáhla. Předložená diplomová práce by mohla přispět ke změně pohledu na romské adolescenty právě tím, že se pokouší o hlubší vysvětlení jejich často nelehké situace. Zároveň by mohla zvýšit povědomí o odborné práci, kterou NZDM, jako stále ještě mladá a méně známá sociální služba v České republice, poskytuje. A v neposlední řadě posloužit především začínajícím pracovníkům v těchto službách, nazírat na nelehké situace, se kterými se budou v často setkávat. Má práce nepředkládá jedno jediné správné řešení, naopak dává prostor na další zamyšlení a diskuzi odborníků, především z řad pracovníků NZDM, ale i obecně pracovníků s mládeží, jak na lokální, tak mezinárodní úrovni.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Knižní zdroje

BAKALÁŘ, P., *Psychologie Romů*, Votobia: Praha, 2004. ISBN 80-7220-180-8

BACKETT, CH., MAYNARD, A., *Values and ethics in socialwork*, Sage: London, 2005.

DAVIDOVÁ, E., *Cesty Romů*, Univerzita Palackého: Olomouc, 1995. ISBN 80-7067-533-8

FISHER, O, MILFAIT, R. *Etika pro sociální práci*, JABOK, 2008. ISBN 978-80-904137-3-3

FÓNADOVÁ, L., *Nenechali se vyloučit: sociální vzestupy Romů v české společnosti* 1. vyd. Masarykova univerzita: Tábor, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1

FRASER, A., *Cikáni*, Lidové noviny: Praha, 2002. ISBN 80-7106-212-X

HAYES, N., *Základy sociální psychologie*. Portál: Praha, 1998. ISBN 80-7178-763-9

GABAL, I., ČADA, K., SNOPEK, J., *Klíč k posílení integrační politiky. Sociální vyloučení Romů a česká společnost*, Otevřená společnost o. p. s, 2008 ISBN: 978-80-87110-07-2

GRIFFIN, J. *On HumanRights.*, Oxford: Oxford University Press, 2008. ISBN 978-0-19-923878-1

JAKOUBEK, M., *Cikáni a etnicita*, TRITON: Praha, 2008. ISBN 978-80-7387-105-5

JAKOUBEK, M., *Romové- konec (ne)jednoho mýtu* 1. vyd. Socioklub: Praha, 2004. ISBN 80-86140-21-0

JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí* 1. vyd. Themis:Praha, 2004. ISBN 80-7312-038-0

JEDLIČKA, R., KLÍMA, P, a kol. *Děti a mládež v obtížných životních situacích* 1. vyd. Themis: Praha, 2004. ISBN 80-7312-038-0

JEDLIČKA, R., KOŤA, J., *Aktuální problémy výchovy: Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*, Karolinu: Praha, 1998. ISBN 80-7184-555-8

KANT, I. *Základy metafyziky mravů.*, Praha: Svoboda, 1976.

KLÍMA,P. a kol. *Kontaktní práce* 2.vyd. Praha : ČAS, 2009. ISBN 978-80-254-4001-8

KLÍMA , K. a kol. *Státověda.*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Plzeň, 2006. ISBN 80-86898-98-9

KOLEKTIV AUTORŮ, *Etnické komunity- Romové*, FSH UK: Praha, 2013. ISBN 978-80-87398-45-6

KOLEKTIV AUTORŮ *Dobrá praxe*, ČAS:Praha, 2011. ISBN 978-80-905069-0-9

KOLEKTIV AUTORŮ *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách* 1. vyd. APSSČR: Tábor, 2011. ISBN 978-80-904668-1-4

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese* 4. vyd. Portál:Praha, 2011. ISBN: 978-80-7367-922-4

KREJČÍ, O. *Lidská práva.*,Profesional Publishing: Praha, 2011. ISBN 978-80-7431-056-0

MACEK, P. *Adolescence* 2. vyd. Portál: Praha, 2003. ISBN 80-7178-747-7

MAHLMANN, M. *Elemente einere thischen Grundrechts theorie*. Baden-Baden: Nomos, 2008.

MATOUŠEK, O. a kol., *Metody a řízení sociální práce* 1. vyd. Portál: Praha, 2003. ISBN 80-7178-548-2

MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce* 2. vyd. Portál: Praha, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0

MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, P., KODYMOVÁ, P. *Sociální práce v praxi* 2. vyd. Portál: Praha, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0

MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce* 3.vyd. Portál: Praha, 2012. ISBN 978-80-262-0211-0

MUSIL, L. *"Ráda bych vám pomohla, ale..."*, Marek Zeman: Brno, 2004. ISBN 80-903070-1-9

NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie* 1. vyd. Vodnář: Praha, 1995. ISBN 80-85255-74-X

NEČASOVÁ, M. *Úvod do filosofie etiky v sociální práci* 1. vyd. Masarykova univerzita: Brno, 2001. ISBN 80-210-2673-1

PICO DELLA MIRANDOLA, G. *O důstojnosti člověka* 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2006 ISBN 80-7298-164-1

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník* 4. vyd. Portál: Praha, 2003 ISBN: 80-7178-772-8

ŘÍČAN, P. *Cesta životem* 2. vyd. Portál: Praha, 2006. ISBN 80-7367-124-7

ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme- jde o to jak* 1. vyd. Praha:Portál, 1998. ISBN 80-7178-250-5

SCHILLER, F. *Výbor z filozofických spisů* 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1992. ISBN 80-205-0269-6

SMOLÍK, J. *Subkultury mládeže. Uvedení do problematiky* 1. vyd. Grada: Praha, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7

SOBOTKA, M. *Výbor z filozofických spisů* 1. vyd. Praha: Svoboda-Libertas, 1992.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*, Karolinum: Praha, 1999. ISBN 80-7184-803-4

VÁGNEROVÁ, E. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012. ISBN 978-80-7357-750-6

WEINEROVÁ, R. *Romové a stereotypy. Výzkum stereotypizace Romů v Ústeckém kraji* 1. vyd. Karolinum: Praha, 2014. ISBN 978-80-246-2632-1

Zákony

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o soc. službách

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách

Internetové zdroje

AMNESTY INTERNATIONAL *Chce to více snahy. Etnická diskriminace romských dětí v českých školách*[online] 2015 [cit. 2017-02-22] Dostupné na WWW: <https://www.amnesty.cz/data/file/1993-chce-to-vice-snahy_vyzkumna-zprava.pdf?version=1457287650>

AXA Česká republika, s. r. o. *ŠIKANA – stále častější problém dnešních dětí* [online] 2014 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW: <<https://www.axa.cz/o-nas/pro-media/archiv-tiskovych-zprav/2014/sikana-%E2%80%93-stale-castejsi-problem-dnesnich-deti/>>

BEZPEČNĚ-ONLINE.CZ *Co je to kyberšikana a jak se projevuje* [online]. [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW: <<http://www.bezpecne-online.cz/pro-rodice-a-ucitele/teenageri-a-komunikace-na-internetu/co-je-to-kybersikana-a-jak-se-projevuje.html>>

BĚLÁČKOVÁ, V. a kol. Celopopulační studie užívání návykových látek a postojů k němu v České republice c roce 2008 [online] 2012 [cit. 2017-03-07] Dostupné na WWW: <https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/1663/359/Celopopulacni_studie_uzivani_navykovych_latek_v02.pdf>

CASINO.CZ *Dětsí hráči v kasinech: hazardní hry si vyzkouší více než 9% mladistvých!* [online] 2016 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW: <<http://www.casino.cz/novinky/detsti-hraci-v-kasinech-hazardni-hry-si-vyzkousi-vice-nez-9-mladistvych>>

CICHÁ, M. a kol. Romové očima pedagogů základních a středních škol [online] 2016 [cit. 2017-03-20] Dostupné na WWW: <<http://www.antropoweb.cz/webzin/index.php/webzin/article/view/224/241>>

ČAS, o.s. *Pojmosloví Nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM)* [online] 2006 [cit. 2017-03-20] Dostupné na WWW: <http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=202>

HEIDENSPASS [online]. [cit. 2017-03-20] Dostupné na WWW: <<https://www.heidenspass.cc/>>

JAKOUBEK, M. „Romská“ kriminalita – specifika, příčiny, souvislosti in *Anthropologia integra*[online] 2012 vol. 3 no. 1 [cit. 2017-02-26] Dostupné na WWW: <https://journals.muni.cz/anthropologia_integra/article/view/2198/1796>

KAŠPAROVÁ, V. , URBAN, D., *Etická dilemata v sociální práci s romskými klienty* [online] 2013[cit. 2017-03-20] Dostupné na WWW: <<http://casopis-zsfju.zsf.jcu.cz/kontakt/clanky/1~2013/1072-eticka-dilemata-v-socialni-praci-s-romskymi-klienty>>

KINDER- UND JUGENZENTRUM WEIDEN [online].[cit. 2017-03-20] Dostupné na WWW: <<http://juze-weiden.de/index.php?id=offenes-cafe>>

KOCOURKOVÁ, J., KOUTEK, J. *Specifika poruch příjmu potravy u dětí a adolescentů- diagnostické otázky*[online] 2002 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW: <<http://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2002/03/02.pdf>>

KRCH, F. *Poruchy příjmu potravy* [online] 2007 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW:<<http://medicinapropraxi.cz/pdfs/med/2007/10/08.pdf>>

Listina základních práv EU [online]. [cit. 2017-03-17] Dostupné na WWW: <<https://www.euroskop.cz/204/sekce/listina-zakladnich-prav-eu/>>

IDNES.CZ *Situace Romů v Česku se zlepšuje, až polovina je ale sociálně vyloučená* [online] 2016 [cit. 2017-02-22] Dostupné na WWW: <http://zpravy.idnes.cz/index-inkluze-situace-romu-se-zlepsuje-d9t-/domaci.aspx?c=A160408_131947_domaci_jkk>

MCCRUDEN, CH. Human dignity and the judicial interpretation of human right in *The European Journal of International Law* [online] 2008, Vol. 19 no. 4 [cit. 2017-03-15] dostupné na WWW: <<http://www.ejil.org/pdfs/19/4/1658.pdf>>

MINISTERSTVO VNITRA ČR [online] . [cit. 2017-03-05] Dostupné na WWW:<
<http://www.mvcr.cz/>>

MEDNEWS.CZ *Češi mají první sex průměrně v 17 letech, 10 % mladistvých dokonce o dva roky dříve* [online] 2015 [cit. 2017-03-05] Dostupné na WWW:
<<http://www.mednews.cz/cz/aktuality/16455/cesi-maji-prvni-sex-prumerne-v-17-letech-10-mladistvych-dokonce-o-dva-roky-drive>>

ROZSÍVALOVÁ, E., TREFILOVÁ, A., PACLT, I. *Sebepoškozování u dospívajících* [online] 2010 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW:
<<http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=639>>

SCHUSTER, M. *Genocida Romů v českých zemích* [online] 2012 [cit. 2017-02-21] Dostupné na WWW: <<http://www.romea.cz/cz/romano-vodi/michal-schuster-genocida-romu-v-ceskych-zemich>>

Standardy kvality sociálních služeb [online]. [cit. 2017-03-19] Dostupné na WWW:
<<http://www.mpsv.cz/cs/5963>>

Standardy kvality sociálních služeb- výkladový sborník pro poskytovatele [online]. [cit. 2017-03-19] Dostupné na WWW:
<http://www.mpsv.cz/files/clanky/5966/4_vykladovy_sbornik.pdf>

SEZNAMSEBEZPEČNĚ.CZ *Výzkum 2014* [online] 2016 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW: <<https://www.seznamsebezpecne.cz/ke-stazeni>>

Statistické přehledy kriminality za rok 2016 [online]. [cit. 2017-03-07] Dostupné na WWW: <<http://www.policie.cz/clanek/statisticke-prehledy-kriminality-za-rok-2016.aspx>>

ŠANCEDĚTEM.CZ *Rizikové sexuální chování* [online] 2016 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW: <<http://www.sancedetem.cz/cs/hledam-pomoc/rodina-v-problemove-situaci/rizikove-chovani-ditete/rizikove-sexualni-chovani.shtml>>

ŠANCEDĚTEM.CZ *Výzkum sexuálního chování v ČR* [online] 2014 [cit. 2017-03-08] Dostupné na WWW:

<<http://www.sancedetem.cz/srv/www/content/pub/cs/clanky/vyzkum-sexualniho-chovani-v-cr-115.html>>

TAG.WERK[online]. [cit. 2017-03-20] Dostupné na WWW: <<https://www.tagwerk.at/>>

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod [online]. [cit. 2017-03-15] Dostupné na WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-209>>

Ústava České republiky [online]. [cit. 2017-03-17] Dostupné na WWW: <<http://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html>>

Všeobecná deklarace lidských práv a svobod [online]. [cit. 2017-03-15] Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/UDHR_2016_CZ_web.pdf>

Zákon o sociálních službách [online]. [cit. 2017-03-19] Dostupné na WWW: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108/zneni-20170101>>

Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2015 [online] 2016 [cit. 2017-02-22] Dostupné na WWW:< <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2015-146576/>>

ABSTRAKT

VÁŇOVÁ, D. *Důstojnost člověka jako základ sociální a pedagogické práce s adolescentním romským klientem v NZDM*. České Budějovice, 2017, Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Klíčová slova: NZDM, Romové, romská mládež, adolescence, lidská důstojnost, lidská práva, etická dilemata

Diplomová práce se věnuje sociální a pedagogické práci s romskými adolescenty v NZDM (Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež) s důrazem na důstojnost a lidská práva. Jedná se o teoretickou práci, která popisuje Romy na území České republiky a to především v současnosti. Vymezuje a charakterizuje období adolescence a představuje v čem je adolescence u Romů odlišná, než u jejich vrstevníků z majoritní společnosti. Představuje NZDM jako jednu z mladších sociálních služeb v České republice, zaměřuje se na vysvětlení principu nízkoprahovosti, definování cílů, cílové skupiny a nabízených služeb a zaměřuje na individuální plánování, na kterém je práce s klienty v tomto typu zařízení postavena. Dále definuje lidskou důstojnost a lidská práva a jejich zakotvení v národních i mezinárodních právních dokumentech. Na závěr jsou uvedena etická dilemata, se kterými se pracovníci NZDM v praxi setkávají a popsány způsoby, jak je možné k nim přistupovat, aby byla zachována a podpořena lidská důstojnost a práva klientů. Cílem diplomové práce je ukázat, že přístup pracovníků NZDM založený na respektování důstojnosti a práv každého člověka vede u klientů k pozitivnímu ovlivňování jejich osobnosti a morálky, k formování jejich hodnot.

ABSTRACT

Worthiness of human as the principle of social and educational work with adolescent gipsy client in youth club

Key words: youth club, Gypsies, gypsy youth, adolescence, worthiness of human, human rights, ethical dilemmas

This work focus to social and educational work with gipsy adolescents in youth club,consistents of worthiness and human rights. This theoretical work describes Gypsies in the territory of Czech republic mainly in present. It defines and describes period of adolescence, it represents differences between of Gypsies adolescence and youth of majority world. This work decribes youth club as one of the recent social services in Czech republic, focus to explanation of principle low-treshold, definition of purposes, target group, offered services and individual planning. This planning is very important for work with these clients in youth club. There is else definition of human worthiness, human rights and theirs setting to national and international legal documents. The ethical dilemmas are described, which the workers in youth club confronted in praxis in the end. The way of possible approach to maintain and support the human worthiness and client's rights. The aim of this thesis is to show that workers NZDM approach based on respect for the dignity and rights of every human being leads the clients to positively influence their personality and morality, to shape their values.